

KOMMENTARMATERIAL

SÖ:s
publikation

Läroplan

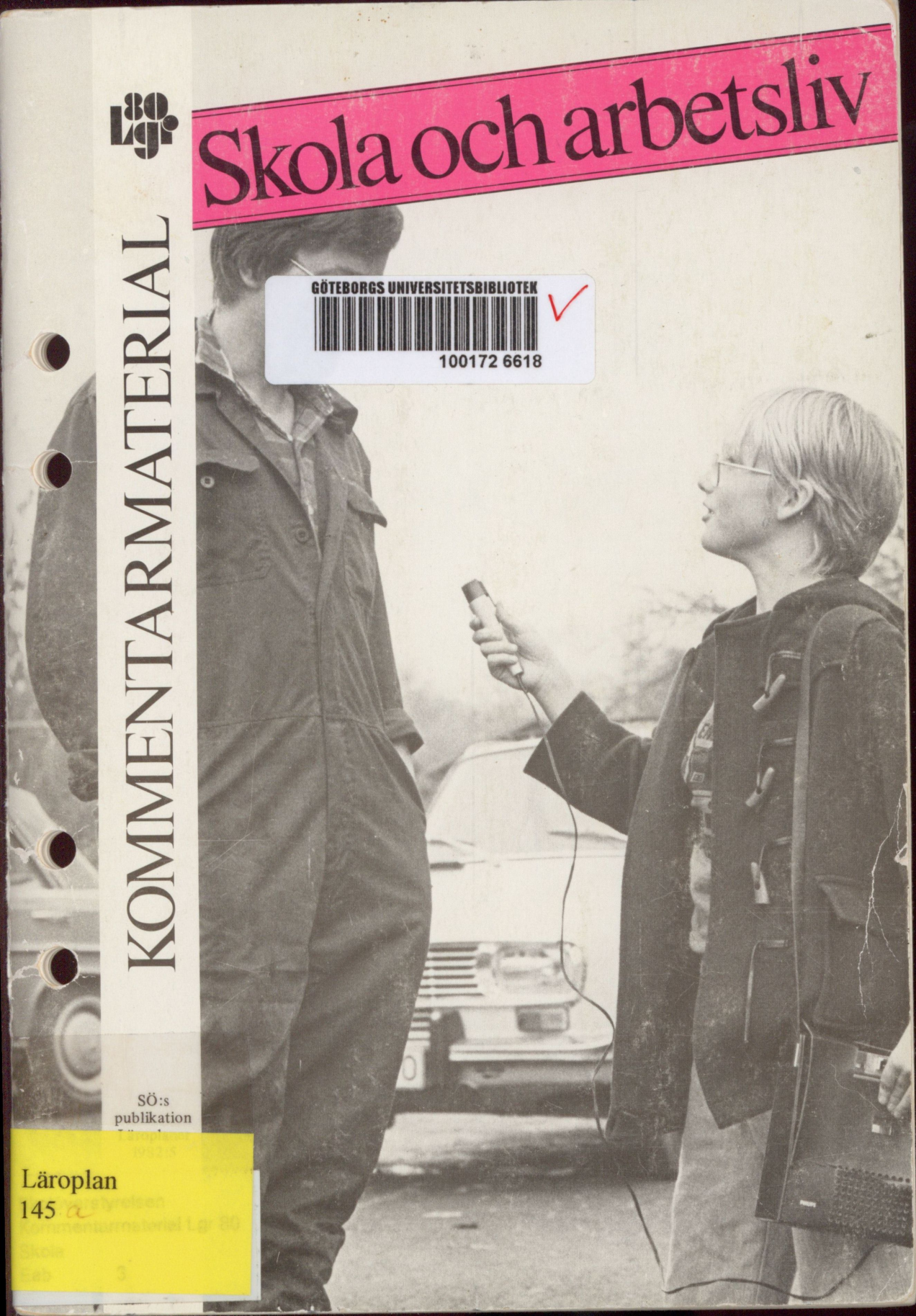
145

Skola och arbetsliv

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100172 6618

Biblioteket i Mölndal

Pedagogiska biblioteket

Kurs 012

EX 3

Pedagogiska biblioteket

[Skolöverstyrelsen]

Kommentarmaterial Lgr 80

Skola och arbetsliv

BIBLIOTEKET
IMÖLNDAL

Utbildningsförlaget Stockholm

Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM

Upplysningar och beställningsadress:

Liber

Kundtjänst Utbildningsförlaget

162 89 STOCKHOLM

Telefon 08 - 739 96 60

Läroplan för grundskolan

Läroplan för grundskolan, Lgr 80, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. Dessa utges i SÖ:s publikation *Läroplaner*.

Skola och arbetsliv är ett av kommentarmaterialen. Skola – arbetsliv är ett relativt nytt kunskapsområde. Detta kommentarmaterial kommer därför att bygga på några centrala begrepp inom området skola–arbetsliv.

Materialet syftar till att ge uppslag till diskussioner ute på skolorna och underlätta den planering som skolorna själva svarar för.

Redaktion	Kerstin Thorsén
Formgivning	Henriette Koblanck
Ateljé	David Jonnarth
Fotografier	Omslag: Beppe Arvidsson, Bildhuset s 9, 11 Arbetarrörelsens arkiv s 39, 48 Beppe Arvidsson, Bildhuset s 30 Jan Håkan Dahlström, Bildhuset s 14, 47, 54 Bengt af Geijerstam, Bildhuset s 17, 52 Kjell Johansson, Bildhuset s 7, 27, 55, 56 Sven Oredson, Bildhuset s 40, 44 Gunnar Smoliansky, Bildhuset s 36 Mikael Wahlberg, Mira s 46 Zama-Plant
Teknisk produktion	Hans Finnman
Teknisk data	<i>Sättning</i> Times 10/12 <i>Tryckmetod</i> Offset <i>Papper</i> 100 g Matt Offblade <i>Bindning</i> Klammerhäftad
Presslagd	Maj 1982

© Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget

ISBN 91-40-70654-0 4 5 6 7 8 9 10

Fingraf Tryckeri, Södertälje 1987

FÖRORD

Riksdagen och regeringen har beslutat att i SÖ:s publikation Läroplaner skall ingå kommentarer till Läroplan för grundskolan (Lgr 80).

Kommentarmaterialet innehåller inte föreskrifter. Det skall ge uppslag och information inom olika områden. Det skall också diskutera olika metoder att klara av de målkonflikter, problem och svårigheter som finns i skolan. Kommentarmaterialet kan användas när man diskuterar och beslutar om arbetssätt, innehåll och organisation i skolarbetet. Det kan också användas när man i en skola skall besluta om sina arbetsplaner och sitt utvecklingsprogram.

Kommentarerna utges fortlöpande och revideras under hand.

Eftersom praktiska erfarenheter och vetenskapliga rön måste ligga till grund för innehållet i de olika läroplanskommentarerna tar SÖ gärna emot information, uppslag och synpunkter som kan komma till nytta i det fortsatta arbetet med grundskolans utveckling

Stockholm i maj 1982

Skolöverstyrelsen

INNEHÅLL

Inledning	5
1. Arbete och utbildning	7
2. Några centrala begrepp kring arbetsliv och utbildning	15
3. Teori och praktik	26
4. Kunskap om utbildning och utbildningsvägar	31
5. Något om syo i skolans arbetslivsförberedelse	34
6. Skolan – en arbetsplats	36
7. Lågstadiets undervisning om arbetslivet	38
8. Mellanstadiets undervisning om arbetslivet	43
9. Högstadiets undervisning om arbetslivet	48
Liten ordlista	58
Litteraturförslag	59

INLEDNING

Skola—arbetsliv är ett relativt nytt kunskapsområde. Det saknar samma långa tradition och vetenskapliga förankring som många andra skolämnen. Elevernas kunskap om skola—arbetsliv måste byggas upp via andra ämnen. Behovet av att identifiera vissa centrala begrepp kring skola—arbetsliv är därför större än inom kunskapsområden med lång tradition.

Detta första kommentarmaterial kommer därför att bygga på några centrala begrepp inom området skola—arbetsliv. Materialet är disponerat så att de första kapitlen (1–6) försöker förklara såväl sambanden mellan utbildning och arbetsliv som varför vissa begrepp definierats som centrala och nödvändiga för eleverna att förstå. Den senare delen av kommentarmaterialet (kap 7–9) är en metoddel med förslag till hur kunskapsstoffet kan disponeras på de olika stadierna med utgångspunkt i de centrala begreppen.

I Lgr 80 betonas vikten av ett närmande mellan skola och arbetsliv. Det sker dels genom att den praktiska arbetslivsorienteringen utökats till att omfatta minst sex veckor under elevens sammanlagda skoltid, dels genom att frågor rörande yrke och arbetsliv fått en större tyngd inom de olika ämnenas huvudmoment.

Genom att eleverna enligt den nya läroplanen kommer att få arbetslivskontakter under hela sin skoltid är det viktigt att fördela kunskapsstoffet så att det klart framgår vad eleverna skall lära sig på olika stadier. Utan en noggrann planering och samplanering över stadiegränserna finns det stora risker att eleverna kommer att uppleva en del arbetslivskontakter som ”repriser”. Detta vore mycket olyckligt.

Självklart kan eleverna besöka samma arbetsplatser flera gånger under sin skoltid men det är då viktigt att man studerar dem ur olika aspekter.

Genom att skola—arbetsliv som kunskapsområde saknar traditioner, är det naturligt att det finns en viss osäkerhet inför uppgiften att integrera elevernas erfarenheter från den praktiska arbetslivsorienteringen i den övriga undervisningen. Förhoppningsvis kan detta material bidra till att ge arbetslivsfrågorna en naturlig förankring i skolans undervisning.

Lgr 80:s kursplaner har skapat förutsättningar för en bättre koppling mellan teori och praktik men det är på de enskilda skolorna som läroplanens mål skall konkretiseras. Det är vid den pedagogiska planeringen för t ex arbetsenheten och i utarbetandet av den lokala arbetsplanen som arbetslivsfrågorna måste ges den tyngd som motiveras av läroplanen.

Ett närmande mellan skola och arbetsliv innebär såväl organisato-

risk som innehållsmässig pedagogisk planering. Tyngdpunkten i detta material ligger på den senare aspekten. De organisatoriska frågorna är visserligen viktiga men erfarenheter visar att dessa alltför ofta blivit så dominerande att innehållet i undervisningen kommit i bakgrunden.

Kunskapen om arbetslivet växer ständigt: människorna gör dagligen nya erfarenheter på sina arbetsplatser, forskningen ger oss nya kunskaper.

Arbetslivet är också under ständig förändring. Vi står nu troligen inför en allt snabbare teknisk utveckling.

Kommer denna utveckling att innebära att vi kan behålla vårt materiella välbefinnande, att arbetsmiljö och arbetsvillkor förbättras och att det kommer att finnas arbete åt alla?

Kommer den tekniska utvecklingen att ge oss stora miljö- och samsällsättningsproblem?

Ingen kan i dag svara på dessa frågor. Vi har alla våra egna uppfattningar. Det enda vi med säkerhet vet är att utvecklingen fortsätter och att morgondagens arbetsliv inte kommer att se ut som dagens.

Skolan kan därmed inte heller ge eleverna svaren på alla frågor om morgondagens utbildning och arbetsliv. Vi kan däremot förse våra elever med så mycket kunskap som möjligt om de faktorer som påverkar och styr utvecklingen inom arbetslivet.

"Genom ett historiskt perspektiv bör eleverna få kunskap om naturvetenskapens roll för utveckling av vårt nuvarande samhälle och vår levnadsstandard liksom om de faror som är förknippade med användningen av tekniken." (Lgr 80 s 16)

Det är viktigt att eleverna tidigt får kunskap om centrala begrepp om arbetslivet och att dessa kunskaper successivt fördjupas. De lektionsförslag som presenteras i kapitel 7–9 i detta kommentarmaterial har inte prövats i sin helhet. Detta beror på att skolans undervisning om arbetslivet hittills oftast varit mera ostrukturerad och vanligen inte kopplad till något/några centrala begrepp. Tag därför lektionsförslagen som tips – pröva dem – vidareutveckla dem – finn nya vägar att låta eleverna få förståelse för de centrala begreppen.

I takt med att nya erfarenheter och kunskaper vinnes kommer kommentarmaterialet fortlöpande att förnyas och aktualiseras. Kommentarmaterialet kan härigenom tjäna som en kontinuerlig förnyelse av läroplanen. Det är därför viktigt att synpunkter och kritik mot kommentarmaterialet framförs för att kunna tas tillvara vid senare omarbetningar.

I. ARBETE OCH UTBILDNING

Utbildning och arbetsliv har under 1900-talet utvecklats i ett samspel. Samtidigt som den industriella utvecklingen krävt ett välutbyggt utbildningssystem har utbildningen varit en förutsättning för vår industriella utveckling och för vårt materiella välstånd.

Sambanden mellan utbildning och arbetsliv framstår tydligare om man gör en liten historisk tillbakablick.

Ordet arbete har uppstått ur *arvodhe* och betydde i gammal tid egentligen slit och möda. Först under 1700-talet uppstod den nuvarande betydelsen av arvode = arbetslön, och ordet arbete kom där-

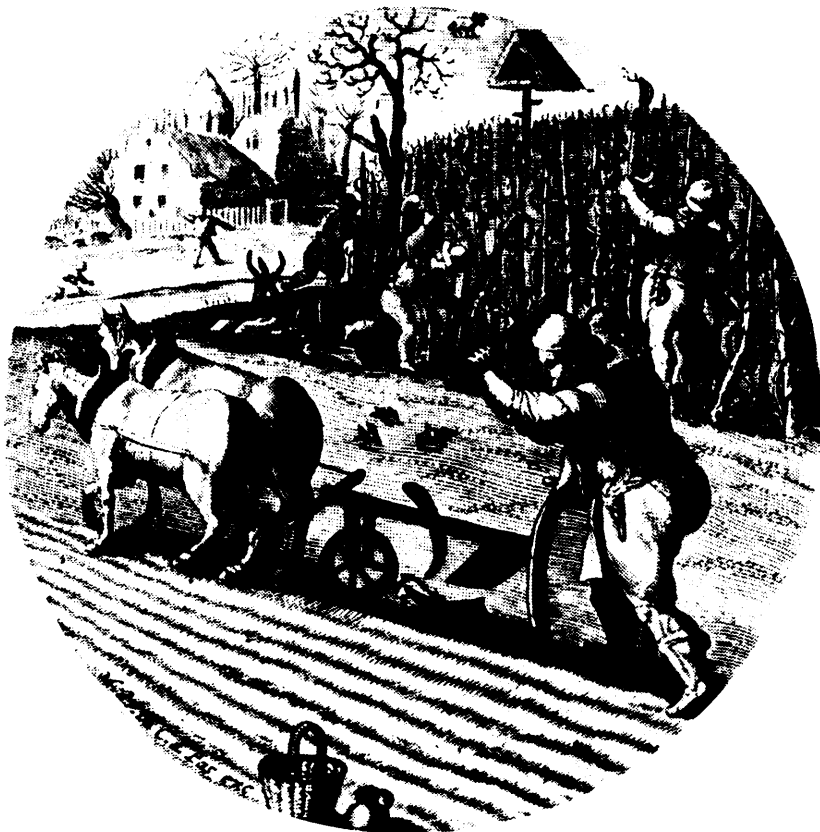
med att användas för att beteckna både sysslan i sig, dvs arbetsprocess och själva produkten av arbetet.^{1) 2)}

Denna förändring av innebörden av begreppet arbete sammanhänge troligen med att bytesekonomin expanderade. Arbetsprodukten hade inte längre endast ett bruksvärde – den fick alltmer ett bytesvärde. Den tillverkades för att bytas mot pengar.

Därmed började också arbetet att få en mer abstrakt innebörd. Från den tidigare betydelsen av begreppet arbete med innebörden att man förbrukade kroppskrafter, hade arbetet nu blivit en vara som såldes på en arbetsmarknad. Arbetet värderades ekonomiskt i form av en lön. Det hade blivit ett lönearbete.

I jordbrukssamhället var arbetet knutet till just jorden. De lagar som styrde arbetet var synliga och konkreta: t ex väder och årstidernas växlingar. Med industrialisering och lönearbetets utbredning blev de villkor som styrde arbetslivet mer komplicerade och – för den enskilde individen – allt svårare att genomskåda.

I arbetet med jorden kunde man lätt se vad träget arbete betydde. Lönearbetets värde framstod däremot som bestämt av anonyma krafter. I det moderna industrialiserade och kommersiella samhället

¹⁾ Bergman, G 1970: *Ord med historia*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

²⁾ Broady, D m fl 1980: *Föreställningar om yrken*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Högskolan för lärarutbildning. Rapport nummer 9.

är visserligen produkterna synliga och många gånger ytterst påtagliga för våra sinnen, men hur dessa produkter kommer till blir alltmer osynligt.

Den ökade *arbetsdelningen* gör att den enskilde individen oftast endast ser en del av den process som formar en viss produkt – även om han deltar i att forma helheten.

Under 1800-talet inträffade stora förändringar i det svenska samhället – vi kan här tala om omvandlingssamhället från jordbrukarsamhälle till industrisamhälle. Det gamla ståndssamhället upplöstes; 1866 kom en ny riksdagsordning. Befolkningen ökade, jorden kom att användas mer effektivt, men skapade också ett lantbruksproletariat, som kom att sugas upp av den expanderande industrin. Städerna växte i snabb takt. De jordägande klassernas makt i samhället och i staten började brytas ned av den ekonomiska makt borgarklassen började få. Under denna tid rotas vår tids sätt att tänka om arbete som ekonomiskt och produktivt. Under denna tid utökar också staten sina åtaganden och börjar ta över ett ansvar för uppfostran och utbildning. Nya värderingar, nya ideologier, krav på makt måste från statens sida mötas med moralisk disciplinering. Den expande-

rande industrins krav på kvalificerade arbetare måste i ett senare skede mötas med en nyttoinriktad utbildning.

År 1842 kom lagen om obligatorisk folkskola. Någon kursplan fanns inte, men det krav som ställdes på lärarna angav utbildningens syfte och innehåll. Det som fordrades av en lärare var vad som också skulle förmedlas. Viktigast var lärarens gudsfruktan och sedliga levnad. Dessutom skulle läraren behärska innanläsning, stavning och välskrivning och kunna undervisa i:

- katekesen
- biblisk historia
- fysisk och politisk geografi
- fäderneslandets historia
- huvuddragen av allmänna historien
- räknekonsten
- geometrins och naturlärens allmänna begrepp

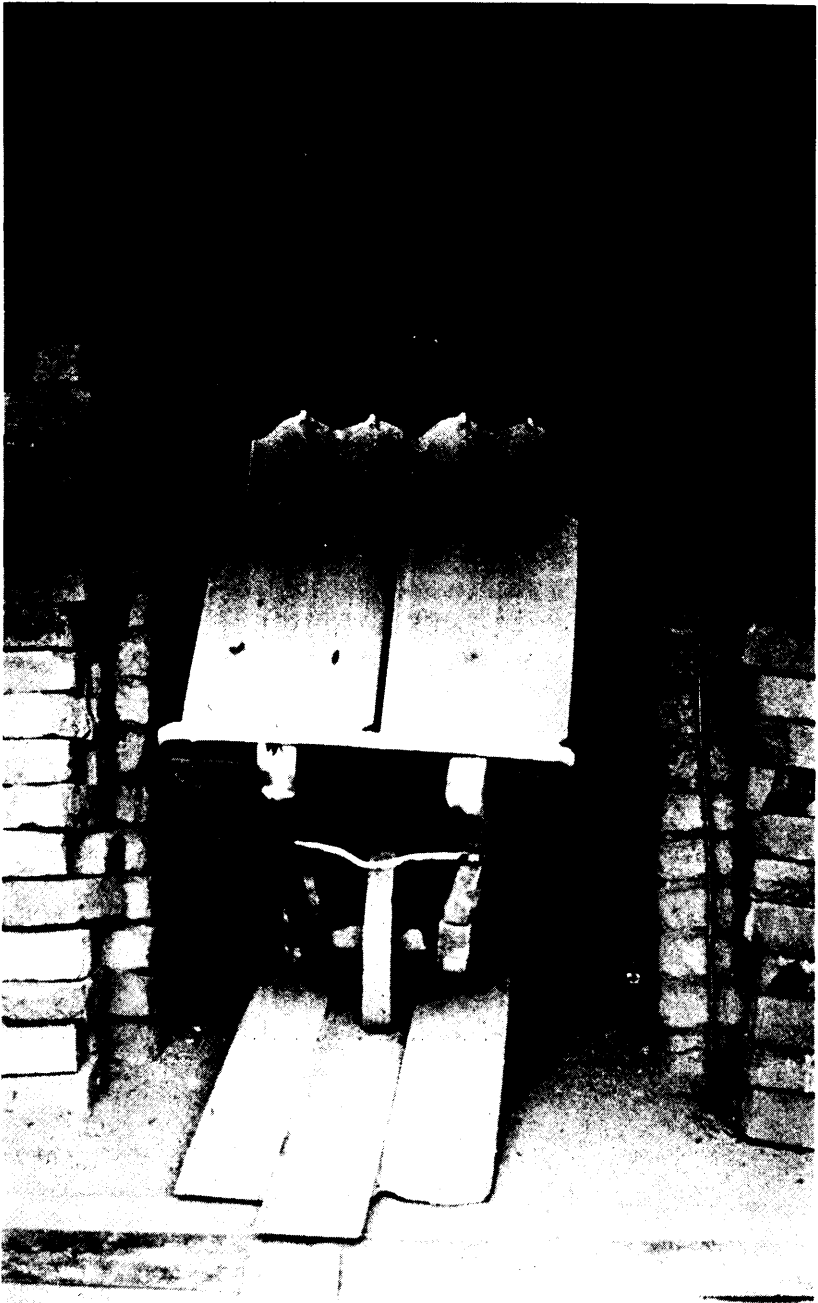
Dessa krav på en lärare blev således folkskolans kursplan. Folkskolan tillkom alltså inte för att kvalificera arbetskraft för arbete och arbetsmarknad.

Under 1800-talets senare del formades folkskolan, och en lärarkår etablerades och läroplaner tillkom. Med samhällets omvandling började utbildningen att ändra innebörd och inriktning. Industrialiseringen och kommersialiseringen ledde till alltmer uttalade nyttokrav. Utbildning började därmed framstå för den enskilde som den betydelsefulla vägen för att få ett meningsfullt och välbetalt arbete. Under 1900-talet ökar således utbildningens betydelse, och efterfrågan på utbildning likaså. Nya utbildningar tillkommer för att möta nya krav på kvalificerad arbetskraft. Utbildningen knyts således till arbetsmarknaden och ges ett värde på denna. Lönen anpassas till grad av utbildning.

Men inte bara arbetslivet utan också samhället som helhet ställer krav på kunskaper. Krav på medborgarfostran börjar ställas. Skolan skulle lära den enskilde sina samhällsliga rättigheter och skyldigheter. Föreställningen om kunskap som makt etableras. Det politiska intresset att använda utbildning för att skapa ett bättre samhälle artikuleras allt tydligare.

Utbildningen kom således att under 1900-talet successivt knytas till arbetslivet och framför allt till arbetsmarknaden. Utbildningsväsendet expanderade och började planeras med hänsyn till krav från arbetslivet och allmänna politiska viljeinriktningar. Därmed byggs en rad direkta länkar mellan utbildning och arbete upp.

I detta tidigare skede av utbildningsväsendets framväxt är kopplingarna mellan utbildning och arbete ganska enkla: utbildning ger kunskap som direkt kan användas. Yrkesskolor, teknisk och ekonomisk utbildning utvecklas, industriskolor ersätter gesällutbildningen. Denna utveckling förklaras av att tillverkningen efter hand förflyttas

från hemmet till fabriker. Maskiner ersätter hantverk. Arbetaren arbetar med en del av en arbetsprocess och ser inte längre hela förvandlingen från råmaterial till färdig produkt.

Vi kan grovt förenklat se fyra drag i denna förändring:

- Utbildningen blir nödvändig för att man skall kunna marknadsföra, sälja och underhålla det som tillverkas.
- Tillverkningsprocessen blir mer komplicerad och kräver mer arbetsdelning och ökade kunskaper.
- Då tillverkningen delas upp i allt mindre delar, krävs en ny form av *arbetsledning*.
- Handens och tankens arbete skiljs från varandra och utbildningen anpassas till arbetsdelningen.

I och med detta blir just arbetets mål och mening alltmer osynligt, liksom också målen för den utbildning man genomgår. Utbildning uppfattas som nödvändig därför att den bestämmer värdet på arbetsmarknaden men hur utbildning och specifika arbetsuppgifter är sammankopplade blir allt svårare för den enskilde att se och förstå. Vi måste skapa oss bilder i våra huvuden för att återskapa en värld som blir alltmer osynlig.

Under 1900-talet byggs alltså utbildningen ut. Skolplikten förlängs och utbildningen ordnas i ett hierarkiskt mönster, där framgång i en utbildning ger större möjligheter till fortsatt utbildning och så småningom ett bättre värde på arbetsmarknaden. Efter andra världskriget ökar denna expansion av utbildningen kraftigt.

Under så kort tid som ett sekel har vi sett arbetets innebörd och villkor förändras och i denna förändring har utbildning haft en stor betydelse både i sak och i våra föreställningar. Utbildning har blivit avgörande för val av yrke och arbete och därmed för den personliga livssituationen. Från en fyraårig skola, där få gick fyra år, har vi nu en nioårig obligatorisk skola och en situation där de flesta i praktiken går minst elva år i skola. Samtidigt med detta har samhället förändrats och blivit mer komplicerat. Det blir allt svårare för den enskilde att förstå de processer som ligger bakom en viss produkt och att förstå de beslutsprocesser som formar de samhälleliga villkoren. Mer abstrakta kunskaper innebär att begrepp måste tillskapas som förklarar det man ser. De fenomen man ser förklarar inte sig själva. Det är i detta sammanhang skolans ökade styrning mot centrala begrepp bör förstås.

Arbetsplatserna har skilts från hemmet. Barns uppfostran har successivt tagits om hand av samhället. Befolkningen har flyttat till storstäder. Arbetskraft flyttar mellan nationer. De ekonomiska lagar som i stor utsträckning styr produktionen blir internationella och svåra att överblicka. Allt detta innebär att utbildningen också skall leda till att återskapa den kunskap som inte längre direkt ges genom våra sinnen. Kraven på utbildningen ökar och en maktkamp om utbildningens innehåll pågår mellan olika gruppers krav på kunskaper. Ett sådant krav är att utbildningen skall ge kunskaper om vad arbete är och hur arbete förhåller sig till utbildning och samhälle i allmänhet. Det är i

detta sammanhang detta kommentarmaterial skall förstås och efter hand vidareutvecklas.

ATT "BARA" GÖRA SITT JOBB

"Jag gör bara mitt jobb" eller "Om inte jag gör det kommer någon annan att göra det" är ganska vanliga uttryck.

Vad innebär sådana uttryck? De sammanhänger troligen med den identitet som utvecklas visavi arbete. Det blir i en rationell industri svårare att i en produkt se "fingeravtrycken" av sitt eget arbete. Jämfört med hantverkaren är maskinskötaren på ett helt annat sätt utbytbar.

Enligt vissa forskare pågår, som en följd av den tekniska utvecklingen, en dequalificering av arbetet. Arbeten som tidigare krävde personligt initiativ, bedömning och kunskaper kan allt oftare utföras med hjälp av datorer och maskiner. Huruvida den framtida tekniska utvecklingen kommer att innebära en dequalificering av arbetena eller inte råder delade meningar om. Vissa anser att utvecklingen i stället kommer att innebära att människor får mer ansvarsfulla och varierade arbetsuppgifter genom att de rutinbetonade momenten övertas av datorer och robotar. Härigenom skulle också helt eller delvis nya arbeten skapas. Enligt en tredje uppfattning kommer den framtida tekniska utvecklingen att innebära att arbete för vissa blir mer kvalificerade medan det för många kommer att försvinna eller dequalificeras.

Vad händer då med utbildningen? Kommer denna med nödvändighet att påverkas av de förändrade kraven inom arbetslivet? Detta är inte helt säkert. Utbildningen har ett bestämt värde på arbetsmarknaden. Utbildningen kan således fortsätta ganska oförändrad även om den nu t ex leder till ett mindre kvalificerat arbete. För den enskilda kan en lång och omfattande utbildning ge en identitet och en social ställning, som motverkar upplevelsen av ett mindre kvalificerat arbete. Identiteten förflyttas därmed från arbetet – som blir en uppgift – till utbildningen som ger identiteten. En plats i arbetslivet kommer då inte att ges i termer av vilket slag av arbete som görs utan i termer av utbildning.

Man kan i grova drag skönja fyra länkar av relationer mellan arbetsliv och utbildning.³⁾

För det första, en direkt kvalificerande länk, dvs att utbildningen ger kunskaper och färdigheter som direkt kvalificerar till ett arbete.

För det andra ger utbildning alltid en moralisk kvalificering. I ut-

---

³⁾ Lundgren U P 1981. *The educational response to the changing needs of youth. Curriculum as a context of work.* Paris OECD/CERI.

bildningen disciplineras barn och ungdomar t ex att passa tider, att träna uthållighet, att kunna hålla ordning, att samarbeta osv.

För det tredje ger utbildning en form av social identitet av det slag som tidigare antyddes. Individers uppfattningar om sin förmåga rotas redan i utbildningen. Utbildning ger en social status och en grupptillhörighet med människor med samma typ av utbildning.

För det fjärde skapas sysselsättningstillfällen genom en omfattande utbildningsapparat. Utbildning har i flera avseenden en arbetsmarknadsreglerande effekt.

Dessa fyra länkar antyder sambanden mellan utbildning och samhälllig produktion. Kunskaperna om hur utbildning—samhälle—produktion samspelar måste utvecklas. Tyvärr saknas mycket forskning inom området. Trots detta är förmedlandet av den kunskap som finns ytterligt nödvändig för att ge barn och ungdom de instrument som krävs för att de som vuxna samhällsmedlemmar aktivt skall kunna påverka såväl arbetsliv som utbildning.

I denna kortfattade beskrivning av hur utbildning och arbetsliv utvecklats i ett samspel, har använts en hel del begrepp. Beskrivningen tog sin utgångspunkt i begreppet *arbete* och hur innebörden av detta begrepp förändrats i takt med bytes- och penningekonomin utbredning. Arbetets produkter fick alltmer ett bytesvärde, blev varor, och arbetskraften åsattes ett pris; lönearbetet fick en alltmer dominerande ställning och en *arbetsmarknad* uppstod. Därigenom skedde en förskjutning av sättet att se på arbetet från själva arbetet, processen, till arbetets resultat, produkten. Massproduktion och krav på effektivitet drev fram en successivt ökande *arbetsdelning*, till en början främst i industrin men efterhand också i arbetslivets övriga sektorer. Då arbetsmarknaden expanderar, arbetsdelningen utvecklas och tekniken gör arbetsprocesserna mer komplicerade, ökar utbildningens betydelse. Särskilt ökar utbildningens roll för att *kvalificera* människor för olika arbetsuppgifter och för olika nivåer inom arbetsorganisationerna.

---

2. NÅGRA CENTRALA BEGREPP KRING ARBETSLIV OCH UTBILDNING

Genom den tekniska utvecklingen och genom att hem och arbetsplats skilts åt på det sätt som kort berörts i föregående kapitel, har många av arbetslivets processer undan för undan blivit "osynliga". Yrken

uppkommer, förändras och försvinner och många arbeten är i dag svåra att identifiera under yrkesrubriker.

Denna utveckling har gjort och gör det svårare för unga människor att förstå hur produktionen går till, vad arbete innebär och vilka krav olika arbetsuppgifter ställer. För att ge eleverna bättre inblick i dessa frågor har i Lgr 80 den praktiska arbetslivsorienteringen kraftigt utökats. Detta är ett instrument för att utveckla elevernas arbetslivskunskap. Tre studiebesök i årskurs 8 och två veckors praktisk yrkesorientering (pryo) i årskurs 9 (Lgr 69) har blivit sex till tio veckors praktisk arbetslivsorientering (prao) under elevens sammanlagda skoltid.

Förutom den kvantitativa ökningen av elevernas praktiska arbetslivskontakter har alltså i och med Lgr 80 en målförskjutning ägt rum. En yrkesorientering inriktad mot ett bestämt yrkesområde har ersatts av arbetslivsorientering, som inte skall vara inriktad mot något visst yrke utan försöka ge eleverna en så allsidig bild som möjligt av olika företeelser inom arbetslivet.

Denna målförskjutning framgår tydligt i regeringens proposition (prop 1981/82:15) om studie- och yrkesorientering:

”Den praktiska arbetslivsorienteringens mål och syfte utvecklas i Mål och riktlinjer för grundskolan (Lgr 80). Den praktiska arbetslivsorienteringen, som är en del av skolans arbetslivsförberedelse av eleverna, skall ge eleverna ökade kunskaper om samhälle och arbetsliv och den skall föra in arbetslivskunskap i undervisningen. Den skall utgöra ett led i elevernas syo.”

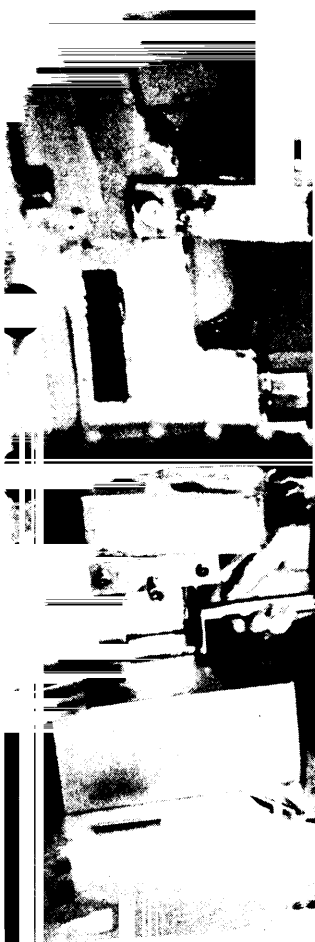
Den här citerade propositionstexten understryker att den praktiska arbetslivsorienteringen skall ge eleverna *kunskaper* och att det är genom *undervisningen* i skolans olika ämnen som dessa kunskaper skall bearbetas. Därmed uttrycker propositionen ett nytt synsätt och nya riktlinjer för skolans arbetslivsorientering.

Erfarenheter från den tidigare praktiska yrkesorienteringen pekar nämligen på att denna verksamhet levit en relativt isolerad tillvaro i förhållande till skolans övriga verksamheter.⁴⁾ Några lärare — oftast i samhällskunskap — har för- och efterarbetat pryon. Redan i begreppen ”för- och efterarbete” ligger en avskärmning från den övriga ämnesundervisningen. I bästa fall har undervisningen hjälp till att göra elevernas arbetslivskontakter mera meningsfulla, men ämnesundervisningen i sig har inte fått något egentligt utbyte av verksamheten. De praktiska arbetslivskontaktarna har härigenom inte sällan blivit något ”jippo-betonade”.

Den praktiska arbetslivsorienteringens betydelse för skolans undervisning framhålls i Lgr 80 men det räcker inte med det. Skall skolan kunna ge eleverna de kunskaper om arbetslivet som är läro-

---

⁴⁾ SÖ 1979. Studie- och yrkesorientering. Sammanfattande erfarenheter av fem års försöksverksamhet.

planens mål är det nödvändigt att betrakta elevernas praktiska arbetslivskontakter som en resurs för ämnesundervisningen. De för arbetslivskunskapen nödvändiga begreppen hör också hemma inom alla skolans ämnen. Så kan t ex arbete och arbetets förändring förklaras från såväl politiska, ekonomiska, historiska, tekniska som sociala aspekter.

Men vilka kunskaper om arbete och arbetets villkor är det då skolan skall ge eleverna? Lgr 80 ger exempel: (sidorna 27–29 respektive 36–38)

- arbetets betydelse för människorna i samhället,
- sociala relationer på arbetsplatser,
- värderingar bland olika grupper,
- problem såsom mål för verksamheten, lönerelationer, yrkens status, förhållandet överordnad—underordnad, könsroller etc.

I läroplanens kursplanedel finner vi också att arbetslivsfrågorna skrivits in i alla skolans ämnen och på alla stadier. För att få en meningsfull undervisning om dessa frågor krävs en gedigen planering. Det är i de lokala arbetsplanerna arbetslivsfrågorna skall konkretiseras. Därigenom undgår man risken att frågorna utsätts för en ständig upprepning. Många orter i landet har ett relativt begränsat utbud av arbetsplatser. Eleverna kan därför komma att besöka samma arbetsplatser flera gånger under sin skoltid. Detta är inget fel — det kan t o m vara en fördel — men självklart måste då arbetsplatsen studeras ur olika aspekter vid olika besök. Mer om detta längre fram.

FÖRSLAG TILL UTGÅNGSPUNKTER FÖR UNDERVISNINGEN PÅ DE OLIKA STADIERNA

För att få en struktur för undervisningen kring arbetslivsfrågorna måste man bygga på vissa centrala begrepp. Eleverna kan dock bara förstå sådana begrepp genom en mängd konkreta exempel, genom att de själva får tillfälle att se hur arbete utförs, hur arbetsplatser är utformade och, inte minst, genom återkommande samtal i klassen kring olika frågor som rör arbetet. De begrepp som i det följande föreslås som utgångspunkt för undervisningen på de olika stadierna skall ses som en *helhet*; de kan inte strikt skiljas från varandra. De begrepp

man på de lägre stadierna utgått från "följer" med på de högre stadierna och ges här ytterligare infallsvinklar. I anslutning till varje begrepp kommer i det följande att också presenteras en samling "hjälpstermer". Dessa kan användas i undervisningen som en hjälp för att ge eleverna en mer levande och sammansatt förståelse för respektive begrepp. De föreslagna termerna skall ses som *exempel*; det finns fler som kan bidra till samma syfte.

Arbete är ett överordnat begrepp för det kunskapsområde detta material behandlar och är därför en naturlig utgångspunkt för lågstadiets undervisning om arbetslivet.

ARBETE

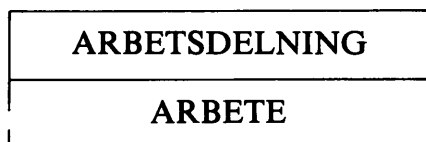
Arbete sker under olika ekonomiska betingelser. Som nämnts försörjer sig de allra flesta människor i vårt land genom att som anställda få lön för sitt arbete. En mindre del av befolkningen försörjer sig genom att som egna företagare driva jordbruk, ha affär eller dylikt. Det finns också arbete som inte ger någon inkomst, t ex arbete i det egna hemmet. Redan på lågstadiet kommer eleverna att göra besök i arbetslivet. De kommer att träffa människor som utför olika arbetsuppgifter. De kommer att se hur dessa människor använder verktyg och maskiner som hjälp i sitt arbete och de kommer att se hur arbeten utförs i olika arbetsmiljöer. Vad gör en skolvaktmästare? Hur går det till att odla grönsaker i en handelsträdgård? Vilka verktyg och maskiner används på en bilverkstad? Vilka varor och produkter har eleverna sett tillverkas? Mångfalden av olika arbeten och arbetsuppgifter är viktig att hålla fram så att eleverna vidgar sin syn på vad arbete kan vara.

I samband med särskilda teman eller arbetsplatsbesök kan det vara naturligt att ta upp skillnader och likheter mellan avlönat och oavlönat arbete liksom sådana ord som semester och dylikt. Man kan visa på olika former av arbeten och låta eleverna fundera över varför man arbetar, vad arbete betyder för människan och kanske också hur arbetet påverkar den dagliga tillvaron; hur man bor, hur man lever, vad man gör på fritiden osv. Vad arbete är och varför man arbetar kan således vara en utgångspunkt för många samtal och funderingar på lågstadiet. Man kan t ex låta eleverna fundera kring vad det är för skillnad mellan att diska i hemmet och att diska i skolbespisningen. Hur var det förr; var bakades t ex brödet för femtio år sedan och varifrån får man det idag? Genom sådana resonemang får eleverna kunskap om att mycket av det arbete som idag utförs på särskilda arbetsplatser och mot betalning, förr utfördes i hemmen. Man bör också diskutera kring varför dess förändringar skett. Genom att få eleverna att förstå hur det har varit, får de också en djupare förståelse för arbetslivet av idag och vart utvecklingen kan leda.

”Hjälptermer” för begreppet arbete. (Se sid 19).

ARBETSUPPGIFT	ARBETSTID
VERKTYG	FRITID
MASKIN	SEMESTER
TILLVERKNING	LÖN
VAROR	PENGAR

Mellanstadiets undervisning om arbete och arbetsliv bygger på lågstadiets. I det här förslaget till uppläggnig har barnen genom undervisningen på lågstadiet bl a sett att det finns en mångfald av olika arbeten. De har talat om att arbetet utförs under olika villkor och de har träffat en del människor med olika yrken och arbetsuppgifter. Undervisningen kan nu fördjupas genom närmare studium av hur arbete på olika arbetsplatser är organiserat och hur olika produkter kommer till. ”Produkter” används här i en vid mening och får beteckna arbetsresultatet i form av både varor och tjänster. Pedagogiska överväganden får avgöra om man i undervisningen eller vid arbetsplatsbesök skall välja exempel från arbetsplatser där konkreta ting tillverkas. I alla samhällen har merendels en viss uppdelning av sysslor förekommit. Denna ”sociala” arbetsdelning innebär en uppdelning i olika yrkesfunktioner som t ex präst, sjöman, skomakare osv. Från och med fabriksarbetets genombrott på 1800-talet kommer emellertid en arbetsdelning till stånd genom att de enskilda yrkena delas upp i olika moment med nya yrkesbeteckningar. Denna nya arbetsdelning kom radikalt att förändra många människors arbetsvillkor.

Storskaligheten i produktionen och den kraftigt ökade användningen av maskiner och andra tekniska hjälpmedel medförde alltså att tillverkningen delades upp i små begränsade arbetsmoment som utfördes av olika människor. Dessutom började man mer systematiskt skilja ut styrande, planerande, arbetsledande och direkt tillverkande funktioner från varandra. T ex skor som tidigare i regel förfärdigats av en enda person, skomakaren, krävde snart 30 olika kategorier av yrkesutövare som var och en specialiserades på sitt arbetsmoment.

Företagsledare, produktionstekniker, inköpare, arbetsledare, bokhållare, distributörer etc blev nödvändiga som konsekvens av masstillverkningen. Det finns i dag 10 000-tals olika yrken klassificerade. Inte bara varuproducerande arbetsplatser utmärks i dag av en långt driven arbetsdelning. Sjukhus, kommunala förvaltningar, banker osv, präglas i sin organisation av en omfattande specialisering.

För att få en jämförelse med det specialiserade arbetsliv som eleverna i dag möter, kan de t ex få läsa om hur man tillverkade bilar innan det löpande bandet började tas i bruk. Principerna för löpande band och arbetsdelning kan illustreras genom att man sätter upp en "klassrumsfabrik", där man tillverkar en viss produkt (se exempel på s 45). Genom ett sådant arrangemang får eleverna också själva uppleva t ex känslan av att utföra ett begränsat och enformigt arbetsmoment. På större arbetsplatser, eleverna besöker, bör de få bilda sig en uppfattning om arbetets gång; hur arbetsmomenten som de olika yrkesutövarna utför hänger samman och hur arbetsplatsen är uppbyggd med olika avdelningar, chefer på olika nivåer etc. Användningen av maskiner och annan teknisk utrustning är viktigt att få en bild av. Vilka förändringar har skett härvidlag de senaste tio åren och varför? Hur påverkar förändrad teknik arbetsuppgifter och arbetsmiljö? Skolan är en arbetsplats som också den kan bli föremål för studier av arbetsdelningen. Varför har det blivit allt fler och fler olika yrken i skolan? Se mer om detta i kapitel 6.

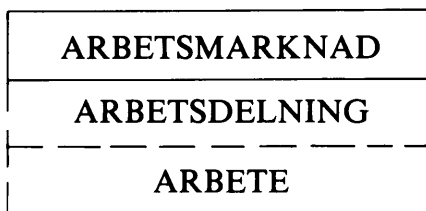
"Hjälpstermer" för begreppet arbetsdelning (se s 19).

TILLVERKNINGSPROCESS	YRKE
SPECIALISERING	ARBETSUPPGIFT
ARBETSREDSKAP	ARBETSLEDARE
LÖPANDE BAND	INFLYTANDE
ARBETSROTATION	KÖNSROLLER

I kapitel 8 finns några idéer för hur man på mellanstadiet metodiskt kan lägga upp undervisningen kring begreppet arbetsdelning.

De kunskaper och insikter kring arbete och arbetsliv som eleverna fått under sina första sex år i grundskolan fördjupas och utökas på högstadiet. Cirklarna för arbetslivsstudierna vidgas och delvis nya arbetsområden tas upp. Eleverna skall också nu på ett mer avgörande sätt börja ta ställning till sin framtid. De skall reflektera över sina möjligheter att få jobb inom olika områden, samtidigt som de skall försöka "hitta sig själva".

I kapitel 1 antydde hur i omvandlingen från jordbrukssamhälle till industrisamhälle arbetskraft "frigjordes" från jordbruket. Människor sökte sig i brist på arbetsuppgifter och försörjning till städernas fabriker. De sökte anställning. Då konjunkturerna var goda och de produkter som tillverkades gick att sälja, var behovet av arbetskraft stort, vid andra tillfällen kunde det vara svårt att erhålla en anställning. En arbetsmarknad höll på att växa fram. I takt med den ekonomiska och tekniska utvecklingen har arbetsmarknaden förändrats kraftigt under 1900-talet, såväl vad beträffar den andel av befolkningen som omfattas av den som dess struktur, på vilka orter arbeten finns och inom vilka branscher.

Arbetsmarknaden kan studeras ur flera synvinklar. En sådan hänger direkt samman med produktionen av nyttigheter. Vad produceras i samhället vid ett givet tillfälle och vilket antal arbetare och tjänstemän är sysselsatta därmed inom olika sektorer? Vilka förändringar medför teknik, t ex elektrifieringen i vårt land för 100 år sedan eller mikrodataerna av i dag vad gäller tillgången på olika arbeten? Hur ser kvinnornas situation på arbetsmarknaden ut beträffande yrken, deltidsarbete m m? Hur ser arbetsmarknaden ut geografiskt; vilka förutsättningar finns för företagsamhet, nystartande av produktion etc? Varför finns det människor som är arbetslösa?

Man kan också se på de lagar och avtal som reglerar t ex anställningsförfarande och anställningsskydd. Hur har dessa regleringar förändrats, vilka förändringar är aktuella i dag?

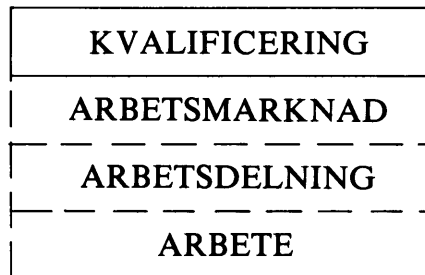
Diskussioner kring arbetsförmedlingens roll kan belysa en annan sida av arbetsmarknaden. Vad har förmedlingen för möjligheter att hjälpa t ex ungdomar till en anställning? Hur många får arbete genom förmedlingen? Varför fanns det ingen arbetsförmedling förr i tiden?

Givetvis är även andra frågor om arbetslivet än de som i strikt mening hör samman med begreppet arbetsmarknad, viktiga att behandla i högstadiets undervisning. Möjligheterna att påverka sin situation och sin miljö i skolan såväl som i arbetslivet är ett tema som löper genom hela grundskolan. De inblickar i inflytandefrågor eleverna har fått på låg- och mellanstadierna kan nu byggas på med studier kring arbetsmarknadens parter, dess ursprung och framväxt, kring fackligt engagemang, intressekonflikter och dess orsaker.

”Hjälptermer” för begreppet arbetsmarknad (se s 19).

ARBETSFÖRMEDLING	DATORISERING
ANSTÄLLNING	STRUKTUROMVANDLING
ARBETSLÖSHET	FÖRETAGSAMHET
DELTIDSARBETE	FACKLIGT ARBETE
SKYDDAT ARBETE	AVTAL
KONJUNKTURER	PROGNOSER
RATIONALISERING	

Eleverna skall alltså under högstadiet börja att mer medvetet välja sin framtid. De allra flesta kommer att välja en utbildning med viss inriktning efter årskurs 9. Att förstå utbildningens roll i samhället och för individen och att förstå hur utbildning förhåller sig till arbete och arbetsmarknad är sålunda av stor vikt för eleverna. De måste förstå hur utbildning kvalificerar för arbetslivet. Begreppet kvalifikation har valts just därför att det pekar på den *relation* som finns mellan utbildningens innehåll och inriktning å ena sidan och arbetsplatsernas respektive arbetsmarknadens krav å den andra.

Inom arbetslivsforskningen har på senare år skilts mellan begreppen arbetsmarknad och arbetsplats. För att få arbete på en arbetsplats måste man få sin arbetskraft accepterad på arbetsmarknaden. Skolan förbereder enligt dessa forskare eleverna just för arbetsmarknaden och dess villkor genom att ge eleverna de meriter och kvalifikationer som gör dem attraktiva på arbetsmarknaden. Enligt detta synsätt gäller det för eleverna att först och främst ta sig ut på arbetsmarknaden. Det är dock inte säkert att uppgifterna på arbetsplatsen kräver dessa kvalifikationer. Forskningen har påvisat stora skillnader på de krav som arbetsmarknaden ställer och de krav som gäller för att utföra de

faktiska arbetsuppgifterna. För många arbeten krävs i dag utbildning på högskolenivå, medan det för t ex 30 år sedan endast krävdes realskola eller gymnasium för liknande arbetsuppgifter. Arbetsmarknadens krav bestäms av den teknologiska och organisatoriska utvecklingen.⁵⁾

Högstadiets undervisning skall bli ta upp frågor rörande elevernas studie- och yrkesval. Eleverna kommer också att individuellt vara ute på arbetsplatser i längre perioder om en eller två veckor. De får härifrån genom rika möjligheter att i samtal och diskussioner skapa sig en bild av vilka krav arbetslivet ställer. Vilka formella krav (slutbetyg, viss ålder etc) gäller för anställning i olika yrken? Vilka krav tycker människorna på arbetsplatserna ställs för de arbetsuppgifter de utför? Vidare kan eleverna på arbetsplatserna t ex intervju arbetare och tjänstemän som börjat sin anställning långt tillbaka i tiden. Vilka krav ställdes då, vad fanns det för utbildning på den tiden? Varför har dessa förändringar skett? En sådan historisk vinkling kan ge eleverna chansen att bättre förstå det ganska komplicerade förhållandet mellan utbildning och arbete.

I massmedia och i samhällsdebatten i övrigt talas i dag mycket om att robotar och datorer skall ta över arbetsprocesserna och att vi i framtiden knappast behöver något yrkeskunnande. Kanske kan man tillsammans besöka någon högt automatiserad arbetsplats och diskutera dessa frågor. Kommer de flesta jobb att utarmas på sitt innehåll? Kommer utbildning att bli onödig och inom vilka sektorer i så fall?

”Hjälptermer” för begreppet kvalificering (se s 19).

UTBILDNING	YRKESUTBILDNING
BETYG	YRKESKICKLIGHET
BEHÖRIGHET	UTVECKLINGS-
KONKURRENS	MÖJLIGHETER
ARBETSUPPGIFTER	ALLMÄNBILDNING
INTERNUTBILDNING	YRKESKRAV

I kapitel 4 behandlas mer utförligt frågan om hur skolan kan ge bättre kunskaper om utbildning. I kapitel 9 återfinns metodiska idéer för högstadiets undervisning om arbetsliv och utbildning.

⁵⁾ Broady D, 1980. *Arbetsmarknadskvalificering och arbetsplatskvalificering*. Forskning om utbildning 1980, nr 2.

Eleverna har genom den föreslagna uppläggningsen fått en viss kunskap om arbetslivet:

- De har fått en förståelse för varför man arbetar och hur olika människor arbetar.
- De har fått inblick i arbetsdelningens principer och betydelse.
- De har fått uppfattning om arbetsmarknadens krav och villkor.
- De förstår hur man genom utbildning kvalificerar sig för olika yrkesområden och nivåer inom arbetslivet.

Många arbetslivsfrågor är av den karaktären att de inte kan förstås genom behandling inom något enstaka ämne. De kräver ämnessamverkan. De kan heller inte förstås genom en historielös betraktelse av hur det är i dag. Frågorna måste sättas in i ett vidare sammanhang och eleverna lära sig att se hur dagens arbetsliv formas av gårdagens och hur morgondagens arbetsliv – deras arbetsliv – blir en produkt av de beslut av teknisk, ekonomisk och politisk art som fattas i dag. Med ett sådant betraktelsesätt får de en uppfattning om hur detta morgondagens arbetsliv inte är något på förhand givet utan kan påverkas av dem själva genom t ex fackligt och politiskt engagemang.

Genom en metodisk upplägning av arbetsfrågorna kring:

- Hur var det förr?
- Hur är det i dag?
- Hur skall det bli i morgon?

kan man väcka elevernas engagemang och vilja att vara med och påverka. Metodavsnitten har därför denna upplägning.

Läroplanen förordar ett undersökande arbetssätt. Elevernas olika praktiska arbetslivskontakter skall ses som ett medel för att undersöka hur arbetslivet ser ut. Först då man med sina sinnen upplevt olika arbetsmiljöer, hört maskinernas buller, känt ladugårdens lukt eller den stress som kan förekomma på ett sjukhus, kan man i sitt medvetande assimilera vad arbete innebär.

Tidigare i detta kapitel påtalades risken för en ständig upprepning om t ex samma arbetsplatser besöks upprepade gånger utan att man via arbetsplanen gjort en stofffördelning för respektive stadium. Om de ovan presenterade begreppen får ligga till grund för elevernas kunskapsinhämtning kring arbetslivsfrågor, kan "omtjäningsrisken" elimineras.

Ett exempel: De flesta orter i vårt land har någon större livsmedelsaffär. Under lågstadiet kan eleverna besöka denna affär för att studera arbetets betydelse. De får t ex se hur arbetet där går till, vilka slag av arbeten som har kvinnlig personal respektive manlig, arbetsti-

der för olika personalgrupper, hur arbetet upplevs av de anställda, hur varusortimentet förändras osv.

På mellanstadiet kan samma butik besökas men nu ur perspektivet arbetsdelning. Hur är arbetet uppdelat på olika människor? Hur många arbetar i butiken i dag, för tio år sedan, om tio år? Hur produceras varorna och var någonstans?

På högstadiet kan eleverna utnyttja samma livsmedelsaffär för att studera såväl arbetsmarknad som kvalificering. Vilken utbildningsbakgrund har de anställda? Finns det möjlighet till internutbildning? Vilka arbetsuppgifter kommer att finnas kvar i detaljhandeln i framtiden?

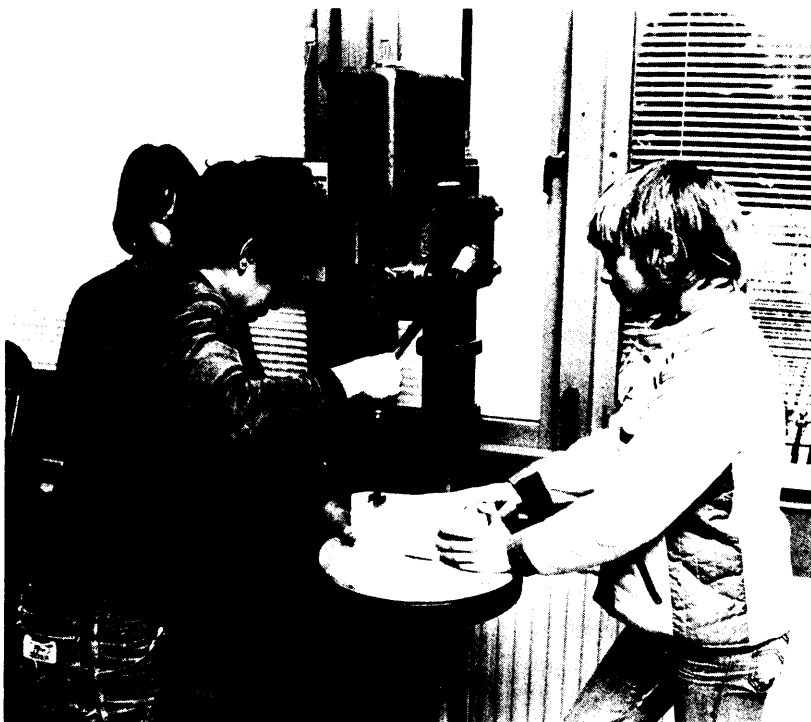
3. TEORI OCH PRAKTIK

Eftersom detta kommentarmaterial bl a behandlar *praktisk* arbetslivsorientering som en del av skolans arbetslivsundervisning, kan det vara motiverat att diskutera sambandet mellan *praktik* och *teori*.

Teori och praktik ses inte sällan som motsatser. I stället borde de uppfattas som två sidor av samma sak nämligen processen att bilda kunskap. I vetenskapliga sammanhang stöder *teori* och *empiri* varandra. Teori består av begrepp samt satser, antaganden, som formuleras om verkligheten. Genom empirin, iakttagelser i verkligheten vid experiment, undersökningar, utredningar kan man pröva sina antaganden och få dem bekräftade eller motsagda. Vikingarnas oberoende "teori" om åskan var att Tor for fram i vagn efter sina bockar och åsamkade blixten och dunder. När Benjamin Franklin visade hur man kan tämja blixten med en åskledare av metall bekräftades empiriskt att blixten är ett elektriskt fenomen. Vetenskapens historia är på detta sätt en exempelkatalog över hur teoribildning och empirisk prövning samspelar när kunskap bildas.

Lgr 80 har samma syn. Under rubriken Arbets sätt, s 48, kan man läsa: "Att iakttagelser, teori och tillämpning varvas kan ofta vara det värdefullaste arbets sättet. Eleverna får då tillägna sig kunskaper genom att själva undersöka, observera och erfara. De får lära sig kritiskt sovra sina iakttagelser: disponera och ordna dem i större sammanhang. De får söka dra slutsatser ur dem och lära sig inse

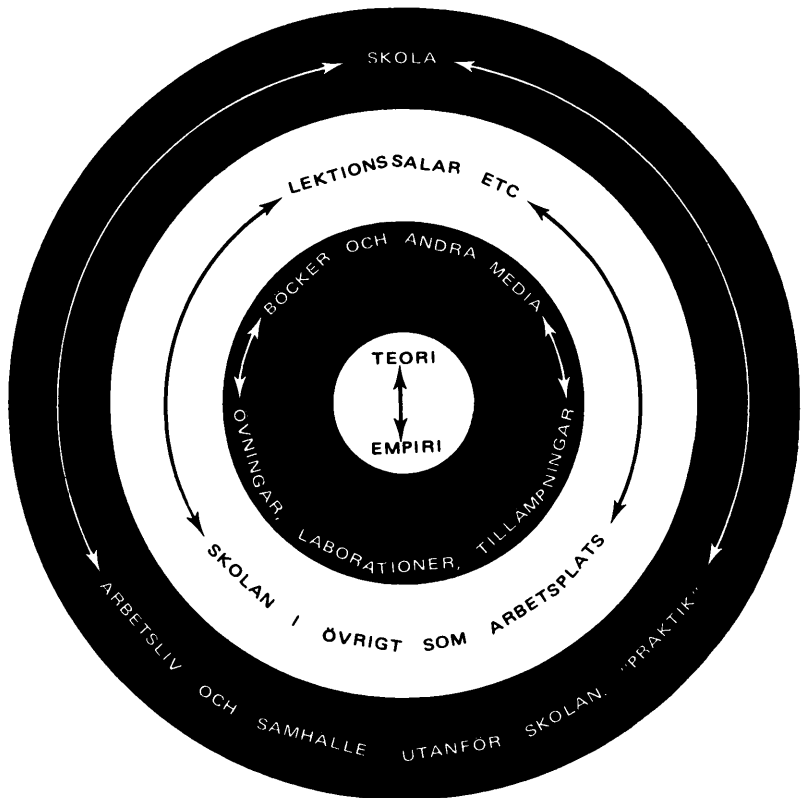
samband i samhälle och natur. De blir därigenom bekanta med hur teorier formats. De kan sedan få tillfälle att pröva sina teorier, tillämpa vad de lärt sig.”

Samma synsätt finns i Svenska fackläraryrkesförbundet (SFL) utbildningspolitiska program "Skola för framtiden" (1979). Där sägs att det ena steget i kunskapsförvärvandet är erfarenhet, det andra att strukturera erfarenheterna: bilda begrepp och förklaringar. Förklaringar blir ett försök att få sammanhang. Människan skaffar sig kunskap genom en process där teori och praktik hela tiden samvrkar. Genom denna process inte bara ökar hon utan kompletterar och korrigerar den kunskap som hon tidigare hade. Praktik som ungefär betyder "tillämpning i verkliga livet" och teori som betyder ungefär "förklaring" är lika nödvändiga delar i denna process, anförs det i programmet.

Givetvis sker kunskapsbildandet i grundskolan långt ifrån alltid på samma sätt som inom forskning och vetenskap. I det senare fallet skapas ny kunskap och tydliggörs samband som tidigare varit alldeles obeaktade. I skolan skall eleverna oftast förvärva bl a den kunskap som redan finns, utöver att de skall träna färdigheterna. Men om man tillämpar det arbetssätt som framgår av citatet från Lgr 80, får eleverna en kunskapsökande inställning. Verkligheten — inklusive arbetslivet — kan ses som ett slags laboratorium där antaganden och slutsatser, "teorier", kan bekräftas eller förkastas.

Sättet att se på teori och empiri kan illustreras med hjälp av nedanstående figur.

Den samlade kunskapen är oerhört omfattande i vår tid; den är omöjlig att överskåda för en enskild människa. I böcker och andra media finns kunskap dokumenterad. Att tillägna sig innehåll från media innebär självfallet ofta genvägar till kunskap (då motivation föreligger). Att öva, laborera och tillämpa ger och befäster kunskap samtidigt som det kan stimulera eleverna till att själva börja söka och sammanfatta kunskaper.

Bokliga studier liksom arbete med andra media, laborationer, övningar osv förekommer i lektionssalar, laboratorier, verkstäder, grupper. Dessa är arbetsplatser. Runtom finns skolans andra arbetsplatser; expeditioner, matsal och kanske kök, reparationsverkstad, lager, värmecentral, bibliotek, hälsovårdens mottagning etc. Slutligen finns utanför skolan ett arbetsliv i det samhälle som också skolan tillhör. Detta illustreras av figuren. Pilarna vill ange att de angivna företeelserna kan samspela i processen att bilda och befästa kunskaper och färdigheter. "Praktik" som står visavi skola har avsiktligt satts inom citationstecken för att markera att motsättningen skola—praktik är konstlad.

Som tidigare sagts ses ibland "teori" och "praktik" som oförenliga motsatser. Det händer att sk "teoretiker" ser överlägset på "praktik" och det finns "praktiker" som utdömer hela skolan som meningslös därför att den är för "teoretisk". Detta avsnitt har försökt visa att

detta synsätt inte är hållbart. Skolan skall "meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter" (ur 1 § Skollagen). I skolan skall man således ägna sig åt både "teori" och undersökningar/övningar/praktik.

Hur motsatsförhållandet mellan teori och praktik har uppkommit kanske delvis kan förklaras ur motsättningen mellan "abstrakt" och "konkret".

När man i skolan ensidigt ägnar sig åt verbal information och denna inte lyckas ge meningsfulla förklaringar av det som behandlas, då blir undervisningen alltför *abstrakt*. "Tendensen till att verbal information kan ta överhand bör dock observeras. För att vinna tid har skolan ibland begränsat iakttagelser och experiment och tillämpningarna kan ha uteblivit. För många elever leder ett sådant ensidigt arbetssätt till skoltrötthet". (Lgr 80, s 49)

Undervisningen bör naturligtvis inledningsvis ta sin utgångspunkt i *det konkreta*, i den verklighet eleverna känner igen som "sin". "I ett sådant arbetssätt spelar läraren en aktiv roll för att få eleverna att arbeta kritiskt, inse sina iakttagelsers värde, reflektera, ställa frågor, lära sig sovra, disponera och presentera stoff". (Lgr 80, s 48).

Att enbart iakttä konkreta företeelser utan att förknippa dem med förklaringar är dock inte heller tillfredsställande. En mängd företeelser i det omgivande samhället, inte minst i arbetslivet, är svåra att förstå, om de inte förtydligas genom förklaringar. I anslutning till föregående kapitel kan man ta exemplet att förstå hur arbete sker under olika betingelser. De flesta lågstadieelever har troligen iakttagit och upplevt bakning, blomskötsel, matlagning, tvätt och annat arbete i det dagliga hushållet. I andra sammanhang, t ex genom prao, kan de få jämföra med hur kommunens trädgårdsarbetare beskär rosor i parken, hur bagaren, charkuteriarbetaren och centraltvättens personal arbetar. Ur sådana iakttagelser och *genom att i klassen få reflektera över detta* kan eleverna börja förstå mer abstrakta sammanhang. De begrepp som bildas kan senare användas för att förklara och tolka andra fenomen. Ett annat exempel är erfarenheter som elever fått genom t ex besök vid en personalavdelning på ett företag eller på en arbetsförmedling. Ur dessa erfarenheter kan begreppet "arbetsmarknad" börja förstås och i sin tur brukas för att tolka fenomen som platsannonser, arbetsmarknadsstatistik osv. Ur det konkreta kan alltså abstraheras (lyftas fram) *begrepp* som fungerar som "teorier", tillämpbara för att göra nya fenomen begripliga.

Kunskapen om den struktur och de samband som kan ligga bakom en mängd företeelser är knappast tänkbar om kunskapen inte bärs upp av vissa begrepp.

Att människor sysslar med vitt skilda verksamheter på arbetsplatserna, att det förekommer signalanordning utanför vissa kontorsdörrar och inte utanför andra, heltäckande mattor i somligas rum och inte i andras, stämpelur, ordergivning — dessa företeelser kan förklaras och förstås utifrån begreppet "arbetsdelning". Genom att se

dan iaktta andra fenomen och därvid ha "arbetsdelning" som begrepp, kan företeelser bli tydliga och begripliga och vidga kunskapen.

Om konkretioner skall ges i eller utanför skolan är däremot en fråga om arbetssätt. Det är inte självklart att elevernas erfarenheter utanför lektionssalen eller skolbyggnaden är mindre abstrakta än vad de är på lektionerna i skolan. T ex en elev i åk 9, som valt "praktisk" arbetslivsorientering inom en kommunal förvaltning, kommer sannolikt att vid föredragningar från handledaren/socialsekreteraren, få sig till livs abstrakt information, som gäller kommunallag, förordningar etc. I viss mån kanske eleven suger åt sig denna kunskap därför att praon är självvald och innebär omväxling i en arbetsmiljö utanför skolan. Att i klassrummet i skolan med utgångspunkt i tidningsartiklar och befintliga offentliga handlingar gå igenom hur ett ärende om en ungdomsgård handlagts i olika kommunala instanser kan dock framstå betydligt *konkretare* än föredragningen på kommunalkontoret och bli lika kunskapsbefrämjande. De här exemplen vill illustrera att relationerna mellan teori och praktik inte är helt enkla.

Den praktiska arbetslivsorienteringen enligt Lgr 80 skall främst ses som en resurs för konkretion, en resurs som ställs till förfogande för samtliga grundskolans stadier. Arbetslivet representerar ju en mycket viktig del av verkligheten. Den kan också göras till kunskapskälla och undersökningsfält för skolans olika ämnen. För eleverna kan detta innebära att en komplex omvärld blir begripligare, samtidigt som de genom ökad motivation inhämtar kunskaper i de berörda ämnena. Arbetslivsorienteringen kommer på så sätt att bli en självklar och integrerad del i skolans uppgift att "meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter". Att den *dessutom* ger dem beredskap för framtiden framhålls på andra ställen i detta material.

---

4. KUNSKAP OM UTBILDNING OCH UTBILDNINGSVÄGAR

Skolan skall enligt den nya läroplanen orientera eleverna om vidare studiemöjligheter, om olika former av vuxenutbildning, företagsutbildning m m. Med hjälp av tryckt material, besök av elever från gymnasieskolan, egna besök inom olika utbildningar och diskussioner i klassen kring dessa erfarenheter, kan eleverna få en sådan bild av möjliga alternativ att felval och studiemisslyckanden minskas.

Om skolan skall kunna leva upp till detta krävs att varje lärare tar sin del av ansvaret. Syo är en del av skolans undervisningsprogram. Det är därmed inte enbart syofunktionärens uppgift att se till att eleverna får de nödvändiga kunskaperna inför sina kommande studieval.

När eleverna på mellanstadiet gör besök på arbetsplatser eller när människor från yrkeslivet kommer till skolan för att dela med sig av sina erfarenheter, är det naturligt att ta upp frågor om skola och utbildning. Man kan ställa frågor om vilken betydelse utbildningen haft och har för just dessa människors liv och för deras yrkesverksamhet. Eleverna kommer sannolikt att ibland få höra att "Någon utbildning för det här jobbet behövs knappast". Sådana påståenden är då viktiga att diskutera i klassen; kanske kan man ta reda på mera om saken genom att höra vad någon facklig representant och/eller någon personalanställare anser. Finns det något annat som kan vara av värde med att utbilda sig även om det inte krävs för just de arbetsuppgifter man kommit att utföra? Se också resonemanget i kapitel 2, om skolan som förberedelse för arbetsmarknadens och arbetsplatsens krav.

I samband med val av kurser m m som skall göras inför högstadiet finns naturliga tillfällen att tala om betydelsen av de val man träffar för framtida studier och yrken, dvs skolans kvalificerande uppgift.

Från och med årskurs 7 kommer arbetslivorienteringen att intensifieras. Eleverna skall ha praktisk arbetslivsorientering i form av längre perioder på arbetsplatser. Varje ämne har genom läroplanen fått ett ansvar för att dels ta upp olika aspekter av arbetslivet, dels behandla frågan om hur man i olika yrken och yrkesområden kan ha användning för kunskaper i respektive ämnen. Det är även i dessa sammanhang naturligt att behandla frågor om utbildning.

”Undervisningen (i no-ämnena) skall leda till att eleverna får en orientering om olika arbetsmiljöer, industrier och tillverkningsprocesser. De skall därigenom få insikt i olika yrken och i människors arbetsförhållanden, så att de lättare kan ta ställning till sin egen framtid och arbeta för en förbättrad miljö” (Lgr 80 s 115).

Exempelvis kan man inom no-undervisningens ram titta på:

- Vilka studievägar i gymnasieskolan innehåller inslag av biologi och kemi? Finns det studievägar som har en tonvikt på just dessa ämnen?
- Vilka andra möjligheter finns att studera dessa ämnen?

För att klara dessa moment måste ämnesläraren få stöd av syofunktionären som har speciell kompetens när det gäller utbildningsalternativ och utbildningsinnehåll. Dessutom måste frågorna uppmärksammas i olika former av ämnesfortbildning.

De olika infallsvinklar på yrkesområden och utbildningsvägar som eleverna på det här sättet kan få, riskerar dock att från elevernas synvinkel uppfattas som splittrad och osammanhängande kunskap. Studieval ingår i huvudmomenten för So-undervisningen både på mellanstadiet och högstadiet. Det samordnande ansvaret för att eleverna får en strukturerad och gripbar bild av utbildningsväsende och utbildningsalternativ får rimligtvis ligga på So-sidan med stöd av syofunktionären. En samordning måste därför göras i samband med att skolans arbetsplan utarbetas.

Målet bör alltså vara att elevernas kunskaper byggs upp kontinuerligt, så att de redan efter årskurs 8 har en god bild av utbildningsväsendet i stort och en översiktlig uppfattning om de alternativ som står till buds när de skall lämna grundskolan. Våren i årskurs 8 och hösten i årskurs 9 bör präglas av att eleverna i praktiken står inför ett utbildningsval. Förutsättningarna för att det för alla elever verkligen skall komma att bli ett val, ökar om frågorna tas upp i god tid. Besök på olika utbildningsvägar är en viktig del av orienteringen och bör inte ligga för nära inpå tidpunkten för valet till gymnasieskolan. Det är viktigt att samtliga elever får en inblick i den ganska annorlunda skolsituationen det innebär att studera på direkt yrkesförberedande utbildningsvägar, jämfört med grundskolan. Temastudier i årskurs 8 och 9 om utbildning är ett bra sätt att skapa beredskap för framtiden.

Exempel på teman kan vara:

- Yrkesutbildning i dag och för femtio år sedan
- Hur bör en bra utbildning se ut?
- Hur ser arbetsmarknaden ut för x-linjen?

I samband med klassdiskussioner om studieval och arbetsmarknad är det viktigt att flickornas särskilda arbetsmarknadsproblem disku-

teras. Flickorna väljer av tradition yrken inom ett fåtal områden och de blir därför ytterst känsliga för förändringar inom arbetsmarknaden. Exempel på undervisning kring jämställdhetsfrågorna finns i kapitel 7–9.

Arbetsmarknadssituationen för ungdomar måste diskuteras i samband med elevernas val av utbildning. Exempel på frågor som varje elev måste ges tillfälle att ta ställning till är: Kan jag få arbete på hemorten eller måste jag vara beredd att flytta? Hur ser trenden inom arbetsmarknaden ut för den utbildning jag funderar på? Finns det möjlighet till vidareutbildning?

Invandrareleverna, dvs elever med ett annat hemspråk än svenska, har ofta begränsad kunskap om vårt lands utbildningsväsende och arbetsliv, jämfört med "svenska" elever. Givetvis gäller detta särskilt elever som kommit till Sverige under mellan- eller högstadietiden. De som har en kulturbakgrund som starkt avviker från den svenska, är ofta främmande för de regler och synsätt kring utbildning och arbete, som gäller i Sverige. För dessa elever är det särskilt viktigt att dels få uppleva olika arbetsmiljöer och få tala med olika människor på arbetsplatser och skolor, dels få diskutera dessa personliga erfarenheter och upplevelser. I kursplanen för ämnet hemspråk framhålls att eleverna skall få information om utbildningsvägar och arbetsmarknad, särskilt om yrken där de kan utnyttja sina kunskaper i hemspråket, samt att val av utbildning och arbete bör ägnas särskilt intresse under högstadiet.

När det gäller val till gymnasieskolan kan det vara värdefullt för eleverna i hemspraksgruppen att få träffa elever som har samma hemspråk och som går i gymnasieskolan eller har börjat arbeta. Kanske kan också föräldrar inbjudas till sådana samtal.

---

5. NÅGOT OM SYO I SKOLANS ARBETSLIVSFÖRBEREDELSE

Att välja utbildning och yrke är en del av skolans arbetslivsförberedelse. Studie- och yrkesvalet är en process som startar i tidig ålder. Forskning har visat att redan förskolebarn har en bestämd uppfattning om olika yrken. De kan t ex tidigt inordna olika yrken enligt

deras sociala status och vet också om en befattning vanligen innehas av en kvinna eller en man. Bl a häri kan orsakerna sökas till varför syoverksamheten haft så svårt att motverka de begränsningar i studie- och yrkesvalet som har samband med individens kön eller sociala bakgrund.

Allt eftersom individen når en större mognad spelar också kunskaper, erfarenheter och attityder en större roll vid val av utbildning och yrke. Av dessa skäl kan grundskolans utökade prao på sikt bli en värdefull hjälp för elevernas studieval. Förhoppningsvis kan en medvetet bearbetad prao bidra till att vidga elevens syn på olika utbildningar och de yrken dessa kan leda till.

Elevernas studie- och yrkesval påverkas i dag klart av deras socialgruppstillhörighet och kön. Deras uppfattning om vad de kan ägna sig åt efter genomgången grundskola påverkas vidare av deras framgång respektive misslyckande inom grundskolan. Dessa förhållanden har erfarenhetsmässigt visat sig svåra att ändra på. Det är dock en viktig uppgift för skolan att på olika sätt försöka motverka sådana begränsade faktorer i elevernas studie- och yrkesval.

Genom Lgr 80 har lärarna fått ett vidgat ansvar för såväl elevernas studie- och yrkesorientering som för deras arbetslivsförberedelse i stort. I de flesta ämnen skall läraren t ex orientera om de yrken där kunskaper i det aktuella skolämnet kan vara till nytta. Detta är en delvis ny uppgift och det är naturligt om man som lärare känner osäkerhet inför denna uppgift.

Lärarnas behov av fortbildning på detta område är därför stort och har också uppmärksammats i riksdagens beslut om den nya fortbildningsorganisationen.⁶⁾ Skolans syofunktionär kan också stödja lärarna i detta arbete. Ett särskilt stödmaterial för lärarnas medverkan i elevernas studie- och yrkesorientering kommer att sändas ut till skolorna under läsåret 1982/83.

Om lärarna och övrig skolpersonal tar ett större ansvar för den studie- och yrkesorienterande verksamheten i skolan kommer detta förhoppningsvis att leda till att fler elever, genom sina erfarenheter från den praktiska arbetslivsorienteringen och genom skolans undervisning om arbetsliv och studie- och yrkesval, kan göra sitt utbildningsval utan större insatser från syofunktionären. Denna kan då få tid att mer helhjärtat ägna sig åt de elever som är i särskilt stort behov av kvalificerad vägledning.

---

⁶⁾ Regeringens proposition 1980/81:97, *Skolforskning och personalutveckling*.

6. SKOLAN – EN ARBETSPLATS

Skolan är en arbetsplats som eleverna vistas på i minst nio år. Vid varje skola finns ett stort antal yrkesutövare och arbetet är organiserat enligt vissa bestämda regler och rutiner. Skolan kan troligen i mycket större utsträckning än hittills användas för att ge eleverna både kunskaper och praktisk orientering om arbetslivet. Det är dessutom möjligt att anknyta till elevernas eget skolarbete när det gäller t ex arbetstider, arbetsuppgifter, ordningsfrågor etc. Eleverna kan på detta sätt upptäcka likheter och olikheter mellan skolarbete och yrkesarbete och se hur skolans krav på dem motsvaras av krav i arbetslivet.

I kursplanen för exempelvis de samhällsorienterande ämnena anges på samtliga stadier huvudmoment som anknyter till arbetslivet i skolan.

I läroplanen tas under avsnittet Arbetsformer och arbetssätt upp att eleverna aktivt skall medverka i att utforma skolans *arbetsmiljö*. ”Kollektiva arbetsuppgifter för olika elevgrupper är ägnade att bryta främlingskap, motverka tendenser till mobbning och skadegörelse och ge eleverna ökat självförtroende... Elevernas medverkan i skolans inre arbete kompletterar också deras arbetslivsorientering.

Genom att t ex arbeta inom skolbiblioteken, medverka vid utformningen av närmiljön, arrangera utställningar, delta i skolans interna information genom elevtidningar och hjälpa yngre kamrater, kan de få givande inblickar i hur en arbetsplats fungerar” (s 45).

Många skolor bedriver redan i dag sådan verksamhet, ibland under beteckningen jourverksamhet. Syftet brukar bl a vara att ge en starkare ansvarskänsla för den egna arbetsplatsen och ökad respekt för alla som arbetar där. Vanligt är också att använda ”jourverksamheten” för att underlätta övergången mellan mellanstadiet och högstadiet.

Mindre vanligt har varit att betrakta detta elevernas praktiska arbete som en del i skolans arbetslivsorientering och att utnyttja elevernas iakttagelser och upplevelser i undervisningen. I kapitel 2 har några begrepp kring utbildning och arbetsliv behandlats. Där har också antytts hur man kan anknyta dessa begrepp till den praon eleverna bedriver inom skolan.

På lågstadiet kan skolpersonal t ex berätta om vad arbetet betyder för dem. I klassen kan eleverna diskutera t ex skillnader i fråga om personalens arbetsvillkor. Man kan ta rätt på och diskutera vilka hjälpmedel de olika yrkesutövarna använder i sitt arbete. Genom besök av pensionerade lärare etc kan man belysa hur skolan såg ut förr i tiden. Även föräldrar kan berätta om hur deras skoltid såg ut och vilka funktionärer som arbetade i skolan då.

På mellanstadiet kan eleverna sedan genom praktiska erfarenheter få ett begrepp om vad de olika funktionärerna i skolan gör och hur allas gemensamma arbete är en förutsättning för att skolan skall fungera. Vilka arbetsuppgifter har vaktmästaren? Måltidspersonalen? Rektor? Hur är könsfördelningen bland skolans personal? Diskussioner i klassen som kompletteras med besök hos de olika befattningshavarna bör kunna ge eleverna en levande bild av hur arbetsdelningen i skolan fungerar, hur arbetsmiljön utformas etc.

På högstadiet kan olika gruppers utbildning och fackliga organisationer tas upp till behandling. Lärare av olika kategorier kan t ex beskriva varför och hur man blir lärare. Vilken utbildning krävs? Hur går en anställning till? Vem är arbetsgivare? osv.

Det bör dessutom som nämnts vara möjligt att överföra företeelser i arbetslivet, både inom och utom skolan, till elevernas egen arbetssituation i skolan. Vilken möjlighet har t ex eleverna att påverka och delta i beslut, som fattas på skolan. En diskussion och analys i klassen kring likheter och olikheter i samverkans- och samrådsfrågor i skolan och arbetslivet kan ge eleverna inblickar i t ex fackligt arbete och om villkoren för förändringsprocesser i stort.

Om eleverna lär sig att systematiskt studera arbetslivet i skolan får de rimligtvis en bättre grund att bygga vidare på inför praon utanför skolan. Kanske kan en del av den otrygghet många elever känner när de skall gå ut på arbetsplatser utanför skolan minskas genom erfarenheterna från praon inom skolan.

LÅGSTADIETS UNDERVISNING OM ARBETSLIVET

ARBETE

Lågstadiets undervisning om arbetslivet föreläs i kapitel 2 utgå från det centrala begreppet arbete.

Lågstadiets olika ämnen kan på olika sätt bidra till att ge eleverna en första inblick i vad arbete betyder för olika människor. En bra utgångspunkt för undervisningen är att låta eleverna studera hur det var förr, undersöka hur det är nu och fundera över hur det kan komma att bli i framtiden.

Eftersom de flesta elever redan i förskolan gjort omvärldsstudier är det viktigt att söka bygga vidare på dessa.

Innehållet i lågstadiets undervisning om arbetslivet kan konkretiseras genom att barnen skaffar uppgifter om vissa förhållanden i närsamhällets arbetsliv, gör egna matematiska beräkningar och enkelt statistiskt material, t ex tabeller som visar antalet anställda i skolan, proportionerna mellan män och kvinnor, förhållandet mellan de vuxnas tid för hemarbete och yrkesarbete.

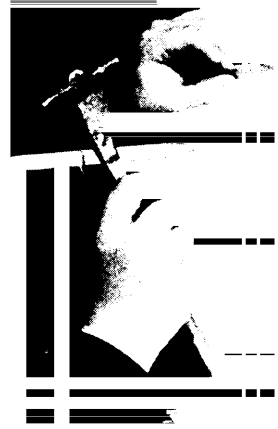
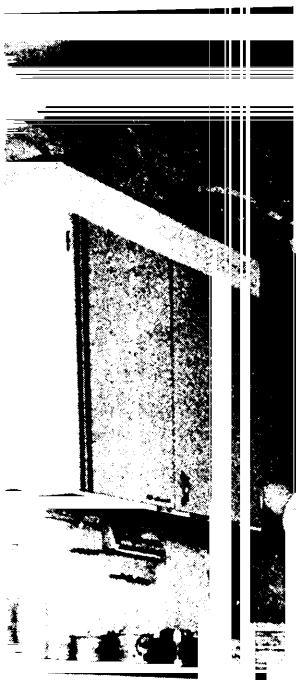
Upplevelser av och föreställningar om de vuxnas arbetsliv, förväntningar på sitt eget framtida arbete osv kan uttryckas och göras synliga i t ex bilder, rollspel och dramatiseringar.

Det är viktigt att utgå från det som finns i närheten, verksamheter som har eller har haft särskilt stor betydelse för den egna bygden. Det kan gälla närsamhällets produktion men också arbetet i hemmen och frågor som har att göra med arbete och fritid. Barnen kan med olika metoder söka fakta om det förgångna. De kan fråga äldre människor, de kan läsa hembygdslitteratur, söka rätt på gamla fotografier, besöka museer eller andra samlingar.

NÅGRA FÖRSLAG TILL HUR MAN PÅ LÅGSTADIET KAN ARBETA KRING DET CENTRALA BEGREPPET ARBETE

HUR VAR DET FÖRR?

Eleverna får i uppgift att intervjua någon person de känner och som är över 70 år gammal.

Frågor de kan ställa är t ex: Hur var det för 50 år sedan? Vad arbetade de flesta intervjuade med då de var 20 år? Hur bodde man, antal syskon, vad gjorde föräldrarna, hade man bil, TV osv.

I skolan får eleverna såväl berätta som illustrera vad de fått fram. Uppgifterna som eleverna samlat in kan sammanställas på lämpligt sätt så att skillnaderna mellan män och kvinnor kommer fram, antalet bosatta i stad resp landsbygd osv. Under sitt arbete kommer eleverna att få en inblick i förhållanden i arbetslivet för ungefär 50 år sedan. Bilden kan kompletteras med berättelser från äldre tider. Pensionerade lärare och andra äldre kan inbjudas till skolan för att berätta om sin yrkesverksamma tid. Vad har arbetet betytt för dem? Sorger och glädjämnen kring deras aktiva yrkesliv.

ATT ARBETA IDAG

Eleverna får i grupper besöka och intervjua olika befattningshavare inom skolan samt på några arbetsplatser i skolans närhet. Frågor de kan försöka få belysta: vad betyder arbetet för dem, skulle de vilja förändra något i sin arbetssituation? Målet för dessa intervjuer är att hos eleverna skapa en insikt om arbetets betydelse för människan.

Inom ramen för en återkommande aktivitet: "dagens eller veckans nyhet", kan händelser i arbetslivet bevakas. Enligt ett uppgjort schema tar eleverna med sitt tidningsklipp som läses upp i klassen. En särskild veckodag kan då t ex användas för att diskutera aktuellt inom arbetslivet. Kanske kan det ibland också vara lämpligt att läraren själv i klassen refererar en aktuell händelse i arbetslivet och klassen får diskutera den.

De tidningsartiklar som eleverna samlar kan också användas till att göra collage, vilka kan bli underlag för diskussioner.

- Hur får familjen pengar?
- Tjänar alla människor lika mycket?
- Finns det arbete man inte får betalt för att utföra?

Ovanstående är exempel på frågeställningar som kan bli utgångspunkt för undervisning om skillnader mellan olika arbeten och arbetsförhållanden. Diskussioner om människors olika arbetsvillkor och vad de bottnar i hör till de ämnen som skolan alltför ofta undviker att ta upp till diskussion. Läroplanen säger emellertid klart ifrån att skolan skall belysa denna typ av värderingsfrågor. Eftersom sådana diskussioner kan vara känsliga är det viktigt att iaktta stor varsamhet. Med öppna och sakliga diskussioner kan emellertid hos barnen skapas en större förståelse för t ex föräldrarnas arbetssituation.

Barnen måste bli få klart för sig att det inte är lönen som avgör om ett arbete är viktigt eller inte. De får inte ges uppfattningen att t ex det oavlönade hemarbetet är mindre viktigt än lönearbetet. Hos både pojkar och flickor måste skolan skapa en vilja att ta ansvar för hem-

mets skötsel (familjerollen) samt en önskan att utbilda sig för ett aktivt yrkesliv (yrkesrollen).

Det är också viktigt för eleverna att förstå skillnaden mellan att vara anställd med lön, att få sin inkomst som egen företagare eller att utföra arbete åt sig själv utan att få ersättning.

Detta kan belysas genom att eleverna t ex får tillfälle att träffa

- en anställd på bilverkstad
- en som äger en bilverkstad och själv utför arbetet där
- en som brukar reparera sin egen bil.

Ovanstående exempel kan belysa hur *samma* arbete kan utföras under helt olika betingelser.

HUR KOMMER ARBETSLIVET ATT SE UT I MORGON?

Något av lågstadiets senare arbetsplatsbesök kan om möjligt förläggas till en arbetsplats med långt driven teknik i form av t ex datorer och robotar. Elevernas upplevelse av "morgondagens" arbetsliv kan ytterligare konkretiseras med hjälp av filmer och bildcollage. Ett annat av dessa besök kan förläggas till något hantverk eller hos någon småföretagare. Man kan då få underlag för diskussioner om hur olika yrkesutövare upplever sin situation och om deras möjligheter i ett framtida arbetsliv.

Det är viktigt att eleverna får en förståelse för att arbetslivet hela tiden utvecklas och att det arbetsliv som de själva kommer att verka inom, troligen kommer att se annorlunda ut än dagens. Det kan vara lämpligt att något samtala om orsakerna till arbetslivets förändring och hur detta på olika sätt kan upplevas av de anställda. Elevernas uppfattning om morgondagens arbetsliv bör kunna vila på den kunskap och de upplevelser de skaffat sig från dagens arbetsliv.

Exempel på temastudier för lågstadiet:

- Brödtillverkning förr och nu
- Arbete i hemmet förr och nu
- Arbete och fritid i går, i dag och i morgon.

8. MELLANSTADIETS UNDERVISNING OM ARBETSLIVET

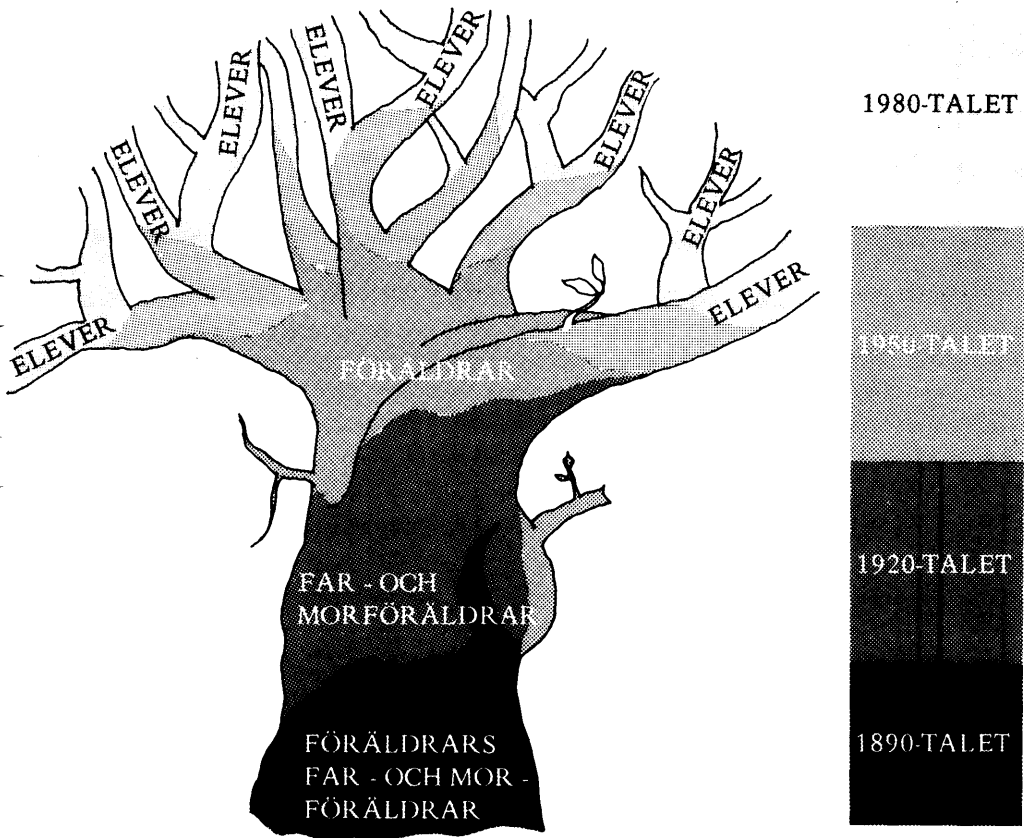
ARBETSDELNING
ARBETE

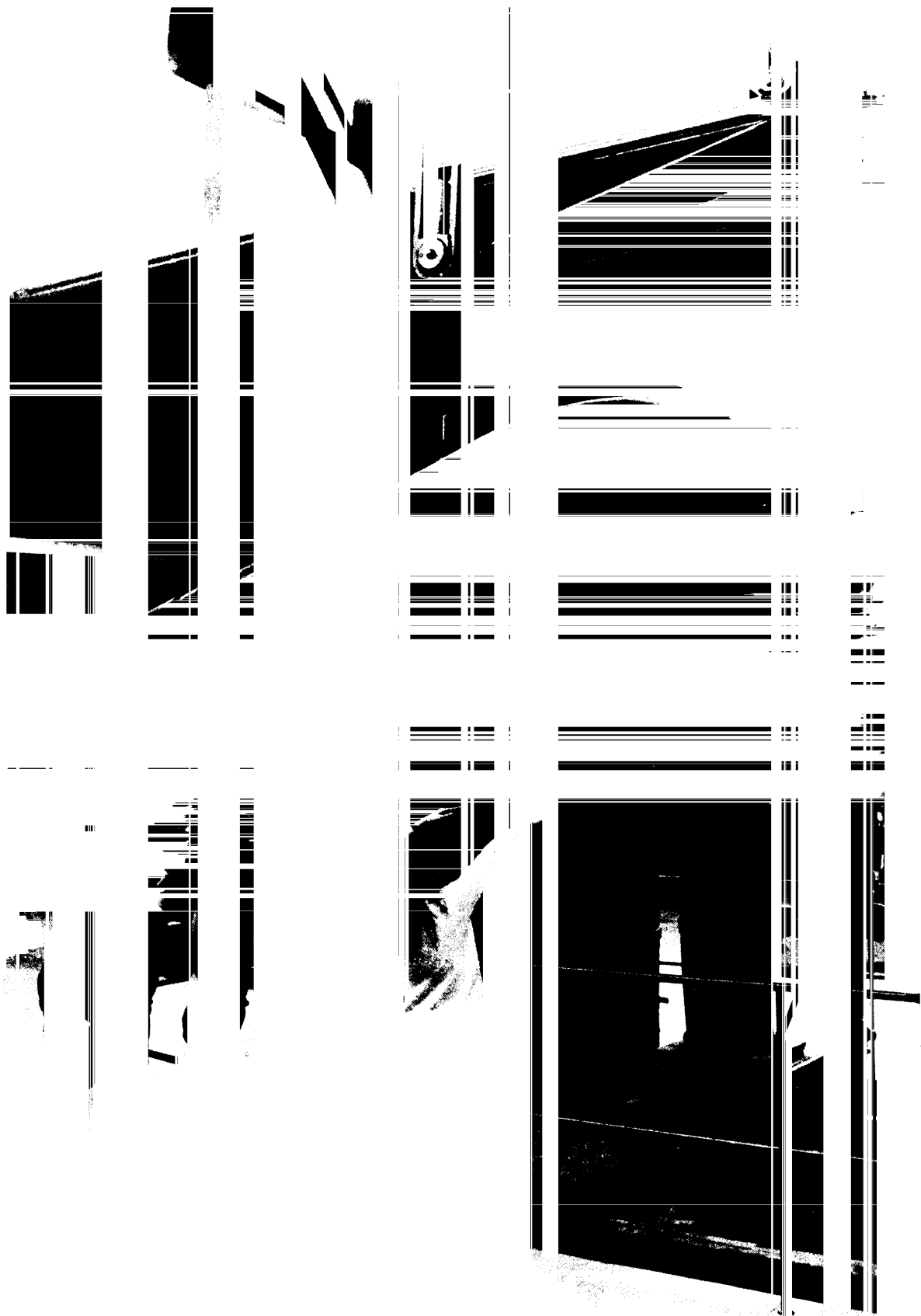
Mellanstadiet undervisning om arbetslivet bygger vidare på lågstadiet. Undervisningen om arbete fördjupas och det centrala begreppet arbetsdelning införs, enligt den modell som föreslås i kapitel 2.

Elevernas praktiska arbetslivskontakter kommer under mellanstadiet att utökas och undervisningen får härigenom större möjlighet att hämta material direkt från elevernas upplevelser. Med utgångspunkt i hur det var förr, hur det är nu och hur det kommer att bli följer här några exempel:

HUR VAR DET FÖRR?

Eleverna studerar "Min släkts historia".

För varje 30-års period kan eleverna försöka ta reda på: Vad man arbetade med (kvinnor och män), hur och var man bodde, antal barn, vad dessa kom att arbeta med osv. Inom klassen samlas på detta sätt ett antal släkthistorier, som sedan kan användas för en mera fördjupad studie över det svenska arbetslivets utveckling under de senaste 100 åren. Det väsentliga är här inte varje enskild historia utan det mönster som kan framträda ur den gemensamma studien.

Genom studier skapas kunskap om hur arbetslivet förändrats i olika avseenden och vad detta betytt för t ex de anställda. Arbetsdelningen kan särskilt studeras. Klassen kan t ex undersöka hur arbetsuppgifter som tidigare utfördes i hemmen blivit särskilda yrken och lönearbeten. Studier kan också belysa hur våra bostadsformer ändrats, hur kvinnornas situation förändrats, hur skolväsendet förändrats osv.

Invandrarelevernas situation måste särskilt uppmärksammas. De kunskaper om sitt ursprung som dessa elever kan ge klassen, kan ge ett ytterligare stoff till släktstudien. Kanske kan man med de kunskaper som dessa elever tillför göra jämförelser med andra länders arbetsliv.

HUR ÄR DET I DAG?

Eleverna får i anslutning till olika former av praktiska arbetslivskontakter göra en ämnesövergripande studie över den egna ortens arbetsliv. Studien belyser hur produktionen organiserats, dels i samhället i stort, dels inom företagen och myndigheterna.

Syftet är att visa hur specialiseringen påverkar människans arbetsvillkor. Arbetsmiljöfrågor för olika grupper av arbetstagare kan tas upp, sysselsättningsmöjligheter för kvinnor och män, olika lönereationer samt allmänt vad som är bra och dåligt för olika grupper med arbetsdelning.

Arbetsdelningen kan också belysas genom att lärare och elever tillsammans arrangerar en tillverkningsprocess i klassrummet byggd på arbetsdelningens principer. Försöket kan lämpligen föregås av ett besök på en arbetsplats med långt driven arbetsdelning. Ett relativt enkelt sätt är att två grupper i klassen arbetar med olika grader av arbetsdelning. Inom klassen bestämmer man sig t ex för att göra mössor. En grupp viker ett papper till en bestämd form. Varje elev gör endast ett handgrepp, en vikning. I den andra gruppen gör varje enskild elev hela produktionskedjan. En annan möjlighet är att i samverkan med slöjdämnet låta klassen sy en enkel produkt och där varje elev syr t ex en söm. Samma sak kan göras i trä- och metallslöjd. I försöket kan också ingå att man utser chefer, arbetsledare, fackföreringsfunktionärer och att man fastställer olika löner m m. Det är möjligt att göra försöket kort (en till två lektionspass) eller över längre tid.⁷⁾

⁷⁾ SÖ 1980: *Från tall till pall* — om barn och produktionsprocesser. Barn och teknik nr 7. Stockholm, LiberUtbildningsförlaget.

Efteråt diskuteras hur eleverna upplevt sina olika roller i produktionskedjan, hur det kändes att bara göra ett handgrepp, hur det kändes att vara arbetsledare, chef osv. Det är troligt att ett försök som bedrivs över längre tid ger möjligheter att belysa fler aspekter av arbetsdelningen.

HUR SER ARBETSLIVET UT I MORGON?

Den tekniska utvecklingen inom arbetslivet går mycket snabbt och man kan med stor säkerhet förutspå att det arbetsliv som omkring år 2000 kommer att möta dagens mellanstadieelever ser helt annorlunda ut än dagens. Det är viktigt att mellanstadiets undervisning om arbetslivet ges ett innehåll, som ger eleverna en beredskap att möta dessa förändringar.

Mellanstadiets teoretiska och praktiska undervisning om arbetslivet bör ha gett en viss insikt i hur dagens arbetsliv vilar på gårdagens, men också hur det formas av de tekniska och ekonomiska villkoren inom arbetslivet. Eleverna kan då börja att förstå att arbetslivet inte formas av sig självt utan av t ex människors uppfinningar, politiska och ekonomiska beslut. Därför kan vi också påverka hur detta arbetsliv skall se ut.

"Eleverna ska få kunskap om den tekniska utvecklingen och om hur tekniken kan förändra vår tillvaro, påverka arbetsförhållandena och sysselsättning och inverka på vår miljö" (Lgr 80 s 115).

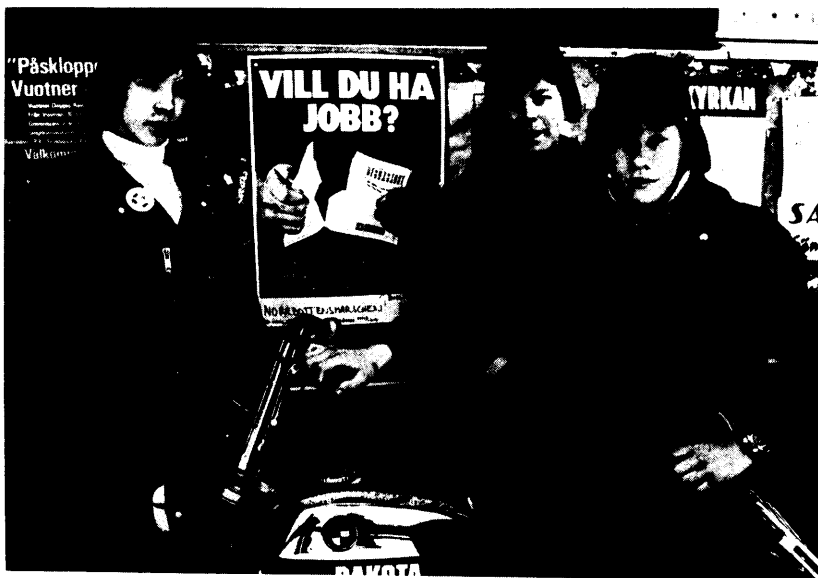
Eleverna kan i detta sammanhang få göra besök på något/några tekniskt avancerade företag, där de bl a får ställa frågor kring vilka tekniska hjälpmedel man tror kommer att utnyttjas inom företaget om

ca 10–15 år, vilka krav på utbildning dessa hjälpmedel kommer att ställa och vad det kommer att innebära för de anställda. Motsvarande frågor kan ställas till t ex en enmansföretagare, lantbrukare eller hantverkare.

Kunskaperna utökas ytterligare genom att eleverna t ex får samla artiklar och bilder som beskriver den tekniska utvecklingen. Många skönlitterära böcker för barn ger goda beskrivningar av arbetslivet under olika tider.

Flera författare och forskare har under senare år konstruerat "framtidsscenarier" som innehåller olika antaganden om hur arbetslivet kan komma att se ut (se litteraturförteckning). Någon eller några av dessa scenarier kan ligga till grund för en diskussion i klassen på temat "hur vill vi ha arbetslivet i framtiden?" Tyngdpunkten i diskussionen kan läggas kring arbetsdelningens utveckling och hur önskvärd eller icke önskvärd den är. Eleverna kan själva få en uppgift att göra scenarier, såväl i text som i bild.

Arbetet kan utmynnas i t ex en utställning kring "morgondagens arbetsliv". Stora möjligheter finns här också till dramatisering i både ord och musik.

TEMASTUDIER

Undervisning på mellanstadiet kan bedrivas i form av temastudier. Teman kring arbete och arbetsliv anknyter oftast till två eller flera ämnesområden beroende på vilket tema och arbetssätt man väljer.

Exempel på temastudier för mellanstadiet:

- Hantverkets betydelse för människan förr och nu
- Att arbeta i jordbruk år 1900 respektive 1980
- Arbete i skogen i dag och i framtiden.

9. HÖGSTADIETS UNDERVISNING OM ARBETSLIVET

KVALIFICERING
ARBETSMARKNAD
ARBETSDELNING
ARBETE

Högstadiets undervisning om arbetslivet bygger vidare på de lägre stadiernas. Undervisningen om arbete och arbetsdelning fördjupas och de centrala begreppen arbetsmarknad och kvalificering införs, enligt den modell som föreslås i kapitel 2.

Eftersom högstadiets undervisning är mera ämnesuppdelad än på lägre stadier är det särskilt viktigt att arbetslivsfrågorna planeras inom arbetsenheten och samordnas via arbetsplanen.

Undervisningen om arbetslivet bör stimulera eleverna att söka kunskap för att vilja och våga ta ställning till svåra frågor kring den framtida utvecklingen inom arbetslivet. Många av de frågor som ingår i högstadiets undervisning om arbetslivet är värdeladdade. Det är av det skälet viktigt att lärarna själva skaffar sig goda kunskaper om hur arbetslivet ser ut idag och vilka trender som finns inför morgondagens arbetsliv. Utan den kunskapen finns det stor risk för att arbetslivsfrågorna framställs alltför ytligt och konfliktfritt.

Enligt läroplanen skall de flesta ämnen behandla arbetslivsfrågor. I det följande ges exempel på hur arbetslivsfrågorna kan behandlas via enskilda ämnen eller genom samverkan mellan ämnen. Det är t ex viktigt att de naturorienterande och samhällsorienterande ämnena stödjer och kompletterar varandra. Då först kan eleverna på allvar förstå de tekniska, ekonomiska, sociala och politiska sammanhangen kring arbetslivsfrågorna. Detta underlättas av att alla elever under sin högstadietid kommer att få praktiska arbetslivskontakter inom följande tre arbetslivssektorer:

- a) Teknik och tillverkning
- b) Handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk
- c) Kontor och förvaltning, vård, kultur och undervisning.

HUR HAR ARBETSLIVET UTVECKLATS?

ÄMNESSAMVERKAN: SO OCH SVENSKA

Högstadiets undervisning kring arbetslivet kan t ex ta sin utgångspunkt i So-ämnenas behandling av "arbete och liv i förindustriella och industrialiserade samhällen. Jämförelse mellan människors levnadsöden, drömmar och ideal genom tiderna." Svenskämnet kan lämpligen stödja dessa undervisningsmoment genom att eleverna får läsa skönlitterära skildringar, som beskriver hur människor levt och arbetat under olika skeden i historien.

Detta avsnitt bör ge eleverna en insikt om att förändringar inom utbildning, arbetsliv och levnadsförhållanden inte sker slumpartat eller av sig självt utan att det nästan alltid finns bakomliggande orsaker av teknisk, ekonomisk eller politisk karaktär.

Undervisningen bör hjälpa eleverna att förstå hur t ex vissa stora uppfinningar lett till att människors arbete — och levnadsförhållanden drastiskt förändrats. Eleverna kan sedan tränas i att dra egna slutsatser kring det utvecklingsskeende vi just nu är inne i.

Vid behandlingen av industrialismen är det viktigt att eleverna lär sig att se hur maskinerna undan för undan ersatt först människans muskelkraft (ångmaskinen) och nu mer och mer människans "tankekraft" (datorn). Vad har den utvecklingen betytt för det mänskliga arbetet?

UTBILDNING OCH ARBETE

SO-ÄMNENA

För att eleverna skall lära sig att förstå sambanden mellan utbildning och arbete är det viktigt att parallellt med behandlingen av olika ske-

den inom den industriella utvecklingen också översiktligt försöka belysa skolans utveckling under det senaste århundradet. Detta kan t ex ske genom att centrala fakta i arbetslivets utveckling "listas" vid sidan av liknande fakta om utbildningen.

Årtal	Fakta om det svenska arbetslivets utveckling	Fakta om det svenska utbildningsväsendets utveckling
1800	Jordbrukssamhälle Stadsbilden . . .	Hemundervisning Vissa skikt (stånd) fick undervisning i skolor
	Ångmaskinen . . .	
1850	Industrialisering påbörjas . . .	Folkskolans införande . . .
1900	Mekanisering av produktionen fortskrider, arbetsdelningen ökar	Yrkesutbildningen differensieras.
1950	De första datamaskinerna . . .	Datorn i undervisningen . . .

Det kan vara särskilt viktigt att i den här studien försöka sikta in sig på det skede när *arbetsmarknaden* börjar uppstå och vad detta får för konsekvenser.

Dessa avsnitt kan också innefatta t ex en temastudie omkring "Min orts historia", där det egna samhällets utveckling belyses enligt ungefär samma mönster.

HUR HAR MÄNNISKOR KUNNAT PÅVERKA UTVECKLINGEN INOM ARBETSLIVET?

SO-ÄMNENA

Med utgångspunkt i den behandling av arbetslivets utveckling som ovan skisserats kan man i undervisningen behandla olika ägandestrukturer i Sverige respektive i andra länder. So-avsnitt: "Jämförelser mellan olika ekonomiska system . . . ekonomi och maktförhållanden."

Kunskaper och erfarenheter från prao inom såväl privata företag som t ex sjukvård och förvaltning utnyttjas.

Eleverna fördjupar och breddar kunskaperna om de ekonomiska villkor som gäller i vårt samhälle, lönsamhetsaspekterna, privat företagsamhet, samhällsservice och företagsamhetens förutsättningar.

ARBETSLIVETS ORGANISATIONER

TEMASTUDIE INOM SO-ÄMNENA

”Arbetsmarknaden och dess parter” har ofta blivit mycket abstrakta begrepp för de unga. De har svårt att förstå att undervisningen om detta är något som de allra flesta kommer att ha stor nytta av längre fram. Sätts detta avsnitt in i det sammanhang som ovan skisserats, och dessutom konkretiseras genom elevernas praktiska arbetslivskontakter kan de bli mera begripliga och motiverande för eleverna.

Avsnittet kan läggas upp som en temastudie där eleverna får studera hur arbetslivets utveckling under den tidigare industrialismen drev fram ett behov av samverkan mellan olika grupper och hur arbetslivets organisationer successivt växer fram i takt med olika faser inom den industriella utvecklingen. (Arbetarna organiserade sig – LO bildades 1898, vi fick fler tjänstemän – TCO bildades 1944, vi fick akademiskt utbildad arbetskraft – SACO bildades 1947, arbetsgivare organiserades genom likartad utveckling – SAF bildades 1902.)

Då eleverna börjat förstå hur samverkan varit nödvändig om man velat påverka sin situation i arbetslivet, bygger man därefter upp ett kunnande kring dagens situation inom arbetstagar- och arbetsgivarorganisationerna. Här utnyttjas lämpligen de skolinformatörer, som respektive organisation tillhandahåller. Det är viktigt att dessa skolinformatörer kommer till skolan och ger eleverna en bild av dagens arbete inom organisationerna och vad detta betyder för de anställda och för arbetsgivarna. Skolinformatörerna kan bidra med kunskap och erfarenheter, som lärarna *inte* har. De bör inte, som ofta varit fallet, komma till skolan för att berätta hur respektive organisation är uppbyggd osv. Denna kunskap hör hemma inom den ordinarie ämnesundervisningen. Skolinformatörerna kan ge konkretion åt arbetstagar- och arbetsgivarernas arbete inom sina respektive organisationer och bli ett komplement till läromedlens beskrivningar. Självklart är det viktigt att skolinformatörerna och lärarna noggrant tillsammans diskuterar uppläggnings av detta avsnitt, så att upprepning undviks och kunskaperna verkligen fördjupas genom informatörernas inverkan.

I arbetslivet finns många inbyggda konflikter. Det är viktigt att eleverna får kunskap om de motsättningar som finns och vad dessa bottenar i och hur de återspeglas inom såväl det fackliga som det politiska arbetet. Avsnittet kan utmynna i någon form av inventering över de frågor som arbetstagar- och arbetsgivarernas organisationer anser vara de viktigaste i dag.

HUR ÄR DET I DAG?

SAMVERKAN: SVENSKA, SO, NO, EV BILD, HEMKUNSKAP/BARNKUNSKAP

I anslutning till någon av prao-perioderna får eleverna i uppgift att undersöka vilka frågor man upplever som mest aktuella på den arbetsplats som besöks: – För arbetsgivaren/personalavdelningen – För anställda män – För anställda kvinnor.

Bilden kan kompletteras genom att några svensklektioner anslås till intervjuövningar kring dagsaktuella frågor i arbetslivet. Intervjuer görs t ex med personal vid arbetsförmedlingen, skolans syofunktionär eller med några äldre kamrater. Inventeringen som ytterligare kan kompletteras genom dagsaktuella tidningsnotiser, statistiskt material osv, sammanställs inom svenskämnet och kan också illustreras med t ex väggtidningar och affischer.

Beskrivningarna kan ha många olika inriktningar, t ex att ge en bild av den tekniska utvecklingen, visa hur internationell konkurrens påverkar svenskt arbetsliv eller att visa hur krav på lönsamhet förhåller sig till krav på högre löner. Man kan också inrikta sig på att beskriva olika arbetsmiljöer och arbetsmiljöproblem, visa olika effekter av rationaliseringar, eller belysa ungdomsarbetslösheten och dess orsaker.

Inom olika ämnen kan studierna fördjupas i lämpliga avsnitt. Beskrivningen av den tekniska utvecklingen kan t ex ligga till grund för ytterligare bearbetning inom de naturorienterande ämnenas avsnitt

Arbetsplatser och arbetsmiljöfrågor. Studiet av arbetsmiljöproblem kan också fördjupas inom No-blocket.

Beskrivningen av olika utslagningseffekter och de ungas respektive kvinnornas arbetsmarknadssituation kan vidarebearbetas inom såväl de samhällsorienterande ämnena som hemkunskap/barnkunskap osv.

VAD KAN VI FÖRVÄNTA OSS AV MORGONDAGENS ARBETSLIV?

SAMVERKAN: SO, NO, MATEMATIK

Med den här beskrivna metodiken bör eleverna ha fått en ganska klar uppfattning om vilka faktorer som hittills styrt den tekniska utvecklingen av arbetslivet. I anslutning till prao får eleverna nu i uppgift att försöka ta reda på vilken teknisk utveckling man kan förvänta sig inom den sektor de besöker. Det kan t ex ske genom intervjuer med tekniska företagsledare. Eleverna bör också få i uppgift att intervjua fackliga företrädare på arbetsplatsen och med dessa se på morgondagens arbetsliv. Klassen kan också tillsammans med lärare göra studiebesök på en tekniskt avancerad arbetsplats. Målet med detta undervisningsavsnitt är att kartlägga olika trender inom arbetslivet och vad som styr dessa.

Viktiga moment är:

I So: ”datoriseringen och dess konsekvenser för individen och samhället, i synnerhet för arbetsförhållandena och sysselsättningen”,

I No: ”datorn, med utveckling och konsekvenser för människan och samhället”,

I matematik: ”... användningen av datorer i samhället och om den snabba utvecklingen på området. Speciellt gäller det att eleverna inser att datorn är ett tekniskt hjälpmedel som styrs av människor”.

Elever i 15–16-årsåldern blir lätt fängslade av de möjligheter i olika avseenden som t ex mikro datorerna kan ge och de framtidsvyer de kan inbjuda till. Bl a mängden av olika spel med ”datoriserade” medspelare kan bidra till att ge eleverna en sådan uppfattning. Undervisningen har här en viktig uppgift att göra eleverna medvetna om såväl behovet av teknisk utveckling som om de risker denna kan medföra för t ex sysselsättning och för fysisk och psykisk hälsa. Bilden kan göras tydlig genom att statistiskt material utnyttjas, som belyser den framtida sysselsättningssituationen för män och kvinnor

inom olika branscher. Material av typ "Trender och prognoser 1980 – befolkning, utbildning och arbetsmarknad, SCB 1980:4" kan här användas och eleverna kan lära sig utnyttja, tolka och kritiskt granska sådant material genom samverkan mellan matematik och So.

Det är i detta sammanhang viktigt att låta eleverna särskilt studera utvecklingstrender inom de traditionellt kvinnliga yrkessektorerna. Härigenom kan skolan skapa medvetenhet om de risker för arbetslöshet flickor tar om de väljer utbildning och arbete inom dessa sektorer.

OLIKA UTBILDNING KVALIFICERAR FÖR OLIKA ARBETEN

SAMVERKAN SO OCH MATEMATIK

När eleverna nått den kunskapsnivå och medvetenhet kring arbetslivets utveckling som här antytts har de också fått en inblick i att olika arbeten kräver olika utbildning, ger olika utvecklingsmöjligheter och också ger olika "status" i vårt samhälle.

Denna kunskap kan nu ytterligare fördjupas genom att ge eleverna en realistisk bild av de utbildningsmöjligheter samhället erbjuder och hur dessa utbildningar också kvalificerar (förbereder) för olika arbeten/yrken.

Eleverna kan få i uppgift att studera tre olika arbetsplatser på hemorten.

Ett antal anställda kartläggs i fråga om sådant som: utbildningsbakgrund, lön, heltid/deltidsanställning, framtidsutsikter, bostad och fritidssysselsättning.

Eleverna försöker fördela de "kartlagda", så att dessa bildar tre grupper, där varje grupp har vissa gemensamma drag.

- Varför gjordes "gruppindelningen" som den gjordes?
- Vilka samband kan man upptäcka mellan tex yrke och utbildning, lön och fritidssysselsättning?

Diskussionen kan här fördjupas genom att det insamlade materialet kompletteras med att eleverna via studier i skolans syo-bibliotek får ta reda på utbildning, lön och framtidsutsikter för ytterligare ett antal yrkesutövare.

Med hjälp av matematikundervisningen kan det insamlade materialet statistiskt bearbetas och de fakta som kommer fram kan leda till fördjupade diskussioner inom So-ämnena kring sambanden mellan utbildning/arbete.

UTBILDNING – ARBETE – ARBETS- LÖSHET

SAMVERKAN: SO OCH SVENSKA

- Möjligheten att få arbete
- Möjligheten att få ett arbete som leder till personlig tillfredsställelse och möjlighet till vidareutveckling.

Momentet kan inledas med ett gemensamt besök på ortens arbetsförmedling. Eleverna kan vidare intervjua äldre kamrater, som går i gymnasieskolan, som är anställda i något företag eller som är arbetslösa. Skolans syo-funktionär kan bidra med fakta om arbetsmarknadssituationen i stort respektive för yrken som olika utbildningsvägar kan leda till. Med utgångspunkt i de gjorda intervjuerna samt informationen från arbetsförmedlingen respektive skolans syo-funktionär, försöker eleverna hitta "minsta gemensamma nämnare" för:

- Vilka får arbete/utbildar sig?
- Vilka löper störst risk att bli arbetslösa och varför?

Bilden av vilka som drabbas av arbetslöshet och deras situation får inte framställas som enkel och okomplicerad. Undervisningsmomentet bör fungera som en repetition, där eleverna strukturerar sina tidigare kunskaper om orsaker till arbetslöshet, t ex den tekniska utvecklingen, trender inom olika brancher, lönsamhetsaspekterna, svensk regionalpolitik osv.

Eleverna kommer genom dessa undervisningsmoment att lära sig att förstå vikten av att skaffa sig kunskap om vart olika utbildningar leder och hur arbetsmarknadsutsikterna ser ut.

UTBILDNING FÖR ATT KLARA ARBETET ELLER FÖR ATT KLARA ARBETSMARKNADENS KRAV?

SAMVERKAN MELLAN NO, SO OCH SVENSKA

Eleverna har under sina prao-perioder och i samband med t ex feriearbeten fått stifta bekantskap med arbetsuppgifter som kräver yrkesutbildning – och sådana som egentligen inte kräver någon utbildning (se även kapitel 2).

En diskussion kan nu inledas om de krav som arbetsuppgifterna i olika arbeten *verkligen* ställer och de krav som finns på grund av konkurrensen på *arbetsmarknaden*. Krav på utbildning m m kan trissas upp utan att detta får sin motsvarighet i arbetsuppgifterna.

Eleverna får i uppgift att under sin prao göra en förteckning över fem arbetsuppgifter på arbetsplatsen, som de inte anser kräver någon egentlig utbildning för att klara av samt fem arbetsuppgifter som de anser kräver yrkesutbildning. (De skall alltså göra sin förteckning helt efter sina egna subjektiva värderingar.)

Eleverna får inom svenskämnet bilda mindre grupper inom vilka de presenterar sina individuella förteckningar och försöker därefter inom gruppen enas om fem arbetsuppgifter som gruppen anser inte borde kräva någon egentlig yrkesutbildning och fem arbetsuppgifter som de däremot anser kräver yrkesutbildning. Grupperna presenterar och motiverar sina ställningstaganden inför klassen.

För att jämföra sina subjektiva iakttagelser med verkligheten kan klassen utnyttja skolans syo-bibliotek och eventuellt också få hjälp av syo-funktionären i skolan. Undervisningsmomentet utmynnar i en diskussion kring varför det krävs utbildning för nästan alla arbetsuppgifter och kring sambanden mellan utbildning—arbete—arbetsmarknadens efterfrågan.

Eleverna kan här också med utgångspunkt från sina erfarenheter från prao och med hjälp av statistiskt källmaterial diskutera arbetsmarknadens sätt att fungera.

Man bör särskilt uppmärksamma de handikappades möjligheter och svårigheter i arbetslivet. Eleverna kan samla annonser och göra bildcollage, de kan besöka ortens arbetsförmedling och några större företags personalkontor. Med hjälp av den information eleverna på detta sätt samlar in bygger de successivt upp sin kunskap om de villkor som i dag råder på arbetsmarknaden.

Momentet kan mynna ut i att man med hjälp av t ex arbetsmarknadsverkets platsjournaler inom matematikundervisningen gör enkla diagram som visar den aktuella efterfrågan på olika yrkesgrupper inom arbetsmarknaden.

TEMASTUDIER

I detta avsnitt har getts några exempel på hur arbetslivsfrågorna kan behandlas inom högstadiets ämnesundervisning.

Många frågor kring arbetsliv—arbetsmarknad—utbildning kräver att det anslås ett relativt stort antal timmar åt dem. De är därför särskilt lämpade för temastudier.

Några exempel:

- Teknikens utveckling och dess funktion i samhället samt de förändringar dessa medfört för arbetsliv och sysselsättning.
- Arbetslösheten förr, i dag och i morgon.
- Arbetsmarknadens förändringar i ett mikrodatorsamhälle.
- Villkor för jämställdhet i hem, arbetsliv och samhälle.
- Varuproduktion och tjänsteproduktion, utveckling och framtid.
- Yrkeskrav inom X-branschen förr och nu.
- Villkor för de fackliga organisationernas verksamhet förr och nu.

LITEN ORDLISTA

Pryo	praktisk yrkesorientering (Lgr 69)
Prao	praktisk arbetslivsorientering (Lgr 80)
Syo	studie- och yrkesorientering
Syokonsulent, yrkesvalslärare	den tjänsteman som inom skolan har ett särskilt ansvar för den studie- och yrkesorienterande verksamheten
SSA-råd	planeringsråd för samverkan mellan skola och arbetsliv. Finns på kommun-, läns- och riksnivå
SSA-sekreterare	den tjänsteman som handlägger SSA-frågor inom kommunen respektive länet
ALK	kurser i arbetslivskunskap för skolpersonal.

FÖR LÄRARE M FL

- Agurén, S och Edgren, J 1980: *Annorlunda fabriker. Mot en ny produktionsteknisk teori*. Stockholm: Svenska arbetsgivareföreningen. Tekniska avdelningen.
- Backlund, A 1973: *Företagsnedläggningars konsekvenser för personalen. Specialstudie av de långtidsarbetslösa*. Delrapport 5. Stockholm: PA-rådet.
- Beckman, S 1980: *Långt borta och nära – 1900-talets svenska politiska framtider i ekonomisk-historisk belysning*. Sekretariatet för framtidsstudier. Stockholm: LiberFörlag.
- Braverman, H 1977: *Arbete och monopolkapital*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Broady, D 1980: *Arbetsmarknadskvalificering och arbetsplatskvalificering*. Forskning om utbildning, 1980, nr. 2.
- Broady, D 1981: *Den dolda läroplanen*. Stockholm: Symposion Bokförlag.
- Broady, D m fl 1980: *Föreställningar om yrken*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för pedagogik.
- Christiansson, L 1978: *Utbildningens anknytning till arbetslivet*. Stockholm: SÖ.
- Dahlström, E 1979: *Arbetsdelning. Klasskiktning och kunskapsutveckling*. UHÄ. Stockholm: UHÄ-rapport 1979:2.
- Dewey, J 1980: *Individ, skola och samhälle. Pedagogiska texter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Den alternativa gymnasieutredningen 1980: *Skola för arbete. Praktik och teori i utbildning för ett förändrat arbetsliv*. Arlov: Rabén & Sjögren.
- Drambo, L 1978: *Arbetsmarknadsrevolutionen som kom av sig*. Stockholm: LiberFörlag.

- Edholm, E 1980: *Skola—arbetslivsfrågor i undervisningen*. PM 1980-03-19. Syo-linjen, Umeå universitet.
- Edqvist, C 1977: *Teknik och arbetsdelning i arbetsprocessen*. Sociologisk Forskning, 1977, 2–3, s 66–87.
- Eliasson, R 1981: *Skola – arbetsliv och lärarutbildning*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Stencil.
- Franke-Wikberg, S 1981: *Arbete, familj och utbildning. Bakgrundsskisser för en analys av skolans studie- och yrkesorientering*. Stockholm: LiberFörlag.
- Franke-Wikberg, S och Jonsson, C 1981: *Att vägleda elever*. SÖ, LiberUtbildningsförlaget: Utbildningsforskning, FoU-rapport 44.
- Franke-Wikberg, S och Lundgren, V P 1980: *Karriär och levnadsbana*. En antologi om studie- och yrkesval. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Furuåker, B 1976: *Stat och arbetsmarknad*. Kristianstad: Arkiv.
- Garraty, J 1980: *Arbetslösheten i historien*. Lund: Liber.
- Gardell, B 1976: *Arbetsinnehåll och livskvalitet*. Lund: Prisma.
- Helldén, A 1979: *Arbete*. Ur arbetets idéhistoria. Stockholm: Gidlunds.
- Honkanen, J och Tjörnebo, G 1980: *Arbetsdelning, samhälle, skola*. Umeå: Fortbildningsavdelningen (090–13 47 80).
- Hörte, S-Å m fl 1979: *Ungdomsarbetslösheten. Ett sociologiskt perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Isling, Å 1980: *Kampen för och emot en demokratisk skola*. Stockholm: Sober Förlags AB.
- Ingelstam, L 1980: *Arbetets värde och tidens bruk. En framtidsstudie*. Sekretariatet för framtidsstudier. Stockholm: LiberFörlag.
- Karlsson, J 1977: *Om arbete – en studie av arbetets ställning i skilda samhällen*. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier, projektgruppen ”Arbetslivet i framtiden”.
- Korpi, W 1978: *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen*. Stockholm: Prisma.

- Laestadius, S 1979: *Den internationella arbetsfördelningen och frizonerna*. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier.
- Landsorganisationen i Sverige 1976: *Utbildning för arbete och demokrati*. Rapport till LO-kongressen 1976. Stockholm: Prisma.
- Lantbrukarnas riksförbund 1982: *Utbildningspolitiskt handlingsprogram*. Stockholm: LRF.
- Liljeström, R 1974: *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Liljeström, R 1979: *Kultur och arbete*. Stockholm: LiberFörlag.
- Liljeström, R m fl 1981: *Arbetarkvinnor i hem, arbete och samhälle*. Stockholm: Tiden.
- Lindqvist, S 1978: *Gräv där du står*. Stockholm: Bonniers.
- Lundgren, U P 1979: *Att organisera omvärlden. En introduktion till läroplansteori*. Stockholm: LiberFörlag.
- Olsson, Å 1978: *Anpassning eller förnyelse*. Helsingborg: Liber.
- Onsell, B 1978: *Morske män och menlösa mamseller*. Stockholm: L T:s Förlag.
- Palm, G 1977: *Ett år på LM*. Stockholm: Författarförlaget.
- Palm, G 1974: *Bokslut från LM*. Stockholm: Författarförlaget.
- Persson, S m fl 1980: *Vägledning, teori, metod, utveckling*. Stockholm: LiberFörlag.
- Petrusch, I 1980: *Tjugofem arbetslösa ungdomar*. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm. Rapport nr 7.
- Riksutställningar 1977: *Maskinmakt*. Teknikens utveckling och arbetets förändring under industrialismen. Utställningskatalog.
- Skolöverstyrelsen 1982: *Mikroelektroniken och dess konsekvenser för arbetslivet*. Stockholm: Garnisonstryckeriet.
- Skolöverstyrelsen 1981: *Skola—arbetsliv. En konferensrapport*. Stockholm: Garnisonstryckeriet.

- Skolöverstyrelsen 1981: *Yrkesundervisning i ljuset av produktionslivets reflexer*. FoU-rapport 42. Stockholm: LiberUtbildningsförlaget.
- Svenska arbetsgivareföreningen 1980: *Företag, skola och utbildning*. Organisation, regler och ekonomiska villkor. Stockholm: SAF.
- Sveriges akademikers centralorganisation 1980: *Utbildningspolitiskt program*. SACO/SR:s programskrift nr 6. Stockholm: SACO/SR.
- Svenska fackläraryrkesförbundet 1979: *Skola för framtiden. SFL:s utbildningspolitiska program*. Stockholm: SFL.
- Sveriges lärarförbund 1981: *Våra fackliga grundvärderingar*. Stockholm: SL.
- Tjänstemännens Centralorganisation. 1979: *Datorerna och arbetslivet*. Rapport från TCO:s arbetsgrupp för datafrågor. Stockholm: TCO.

FÖR UNDERVISNINGSSITUATIONEN

- Arbetsmarknadsstyrelsen 1981: *Yrkeslivet 1–4*. Stockholm: LiberFörlag.
- Arnqvist, A och Källström-Naur, E 1981: *Studie- och yrkesorientering på lågstadiet*. Ett försök att i skolarbetet systematiskt arbeta med och utveckla syon. Rapport 8. Härnösand: Högskolan i Sundsvall/Härnösand.
- Bergö, K m fl 1981: *Arbetsboken*. Stockholm: Brevskolan.
- Gabrielsson, G och Lindhoff, M 1979: *Kontakt med arbetslivet. Mellanstadiet*. Umeå: Fortbildningsavdelningen i Umeå.
- Green, G och Gustafsson, D 1980: *Vad gör ni på jobbet?* Stockholm: LiberFörlag.
- Landsorganisationen i Sverige 1979: *Praktisk arbetslivsorientering inte bara kvantitet – också kvalitet*. Stockholm: LO.
- LiberUtbildningsförlaget: *Arbetsliv och utbildning*. En skriftserie för frågor som rör utbildning och arbetsliv.

- LiberUtbildningsförlaget 1982: *Boken om arbetet* – fakta och idéer för undervisning.
- Lindberg, U 1978: *Arbete som problemområde*. Krut nr 7/1978.
- Lindhoff, M m fl 1980: *Kontakt med arbetslivet. Lågstadiet*. Umeå: Fortbildningsavdelningen i Umeå.
- SACO/SR 1981: *Att välja yrke 81*. Vägledning för dig som funderar på att studera vidare.
- SKAL-projektet 1981: *Arbetsliv och skola i samverkan. Fakta, debatt och service*. Malmö: Fortbildningsavdelningen (tel 040–867 00).
- Skolöverstyrelsen 1981: *Att välja studieväg*. Stockholm: LiberUtbildningsförlaget.
- Skolöverstyrelsen 1979: *Du behöver utbildning för att få jobb*. Fyrsidig informationsfolder till invandrarelever och deras föräldrar. Finns på 12 språk. SÖ, informationssektionen.
- Skolöverstyrelsen 1980: *Från tall till pall – om barn och produktionsprocesser*. Barn och teknik nr 7. Stockholm: LiberUtbildningsförlaget.
- Skolöverstyrelsen 1980: *Målet är jämställdhet*. Ett servicematerial för jämställdhetsarbetet i skolan. Stockholm: LiberUtbildningsförlaget.
- Skolöverstyrelsen 1980: *Praktisk arbetslivsorientering i grund- och gymnasieskola*. Riktlinjer. Stockholm: LiberUtbildningsförlaget.
- Skolöverstyrelsen 1981: *Valet till gymnasieskolan*. Syoinformation för invandrarelever och deras föräldrar. Finns på 5 språk och lätt svenska. SÖ och LiberUtbildningsförlaget.
- Statistiska centralbyrån 1981: *Yrken på 1980-talet*. Information i prognosfrågor 1981:5. Stockholm: SCB.

SKÖNLITTERATUR OM ARBETSLIVET

- Andersen, LE 1977: *Vad hände med Pelles pappa?* Stockholm: Tiden. (Lågstadiet).

- Bredsdorff, B 1980: *Lindas mamma är busschaufför*. Opal (Lågstadiet).
- Holm, A 1978: *Här vill jag jobba och bo*. Stockholm: Gidlunds. (Mellan- och högstadiet).
- Jacobson, G 1979: *En tjej vid ratten*. Stockholm: BJ. (Högstadiet).
- Malmberg, S 1971: *Varför måste man alltid?* Stockholm: Almqvist & Wiksell/Geber förlag (Högstadiet).
- Peterson, M 1979: *Dagen när Simon strejkade*. Stockholm: Rabén & Sjögren (Mellanstadiet).
- Peterson, M 1978: *Pelle Jansson, en kille med tur*. Stockholm, Rabén & Sjögren. (Låg- och mellanstadiet).
- Tuuloskorpi, H 1981: *Varför arbetar mamma?* Stockholm: Gidlunds.
- Weinreich, T 1977: *Utan jobb*. Stockholm: Rabén & Sjögren. (Låg- och mellanstadiet).

NÅGRA EXEMPEL PÅ SKÖNLITTERATUR SOM BL A BELYSER GÅRDAGENS ARBETSLIV.

- Broby-Johansen, R 1975: *Människor i arbete*. Stockholm: Tiden.
- Fridell, F 1946: *Död mans hand*. Stockholm: Federativ.
- Kjellgren, J 1935: *Människor kring en bro*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lidman, S 1968: *Gruva*. Stockholm: Bonniers.
- Lo-Johansson, I 1933: *Godnatt, jord*. Stockholm: Bonniers.
- Martinson, M 1936: *Mor gifter sig*. Stockholm: Bonniers.
- Ragnerstam, B 1974: *Innan dagen gryr*. Stockholm: Gidlunds.
- Ragnerstam, B 1977: *Vredens dag*. Stockholm: Gidlunds.
- Salomonson, K 1956: *Grottorna*. Stockholm: Norstedts.
- Sjödin, S 1949: *Sotfragment*. Stockholm: Bonniers.

Se även *Studier och arbete* – SYO-biblioteket. Hjälpmedel för dem som deltar i skolans syo-verksamhet – en litteraturförteckning. SÖ 1980/81.

BIBLIOTEKET
IMÖLNDAL

Läroplan för grundskolan, Lgr 80, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. Dessa utges i SÖ:s publikation Läroplaner.

Skola och arbetsliv är ett av kommentarmaterialen. Skola – arbetsliv är ett relativt nytt kunskapsområde. Detta kommentarmaterial kommer därför att bygga på några centrala begrepp inom området skola – arbetsliv.

Materialet syftar till att ge uppslag till diskussioner ute på skolorna och underlätta den planering som skolorna själva svarar för.

ISBN 91-40-70654-0

UTBILDNINGSFÖRLAGET

KOMMENTARMATERIAL

SÖ:s
publikation
Läroplaner
1982:5

